

Forumspel som empatiutvecklande arbetssätt

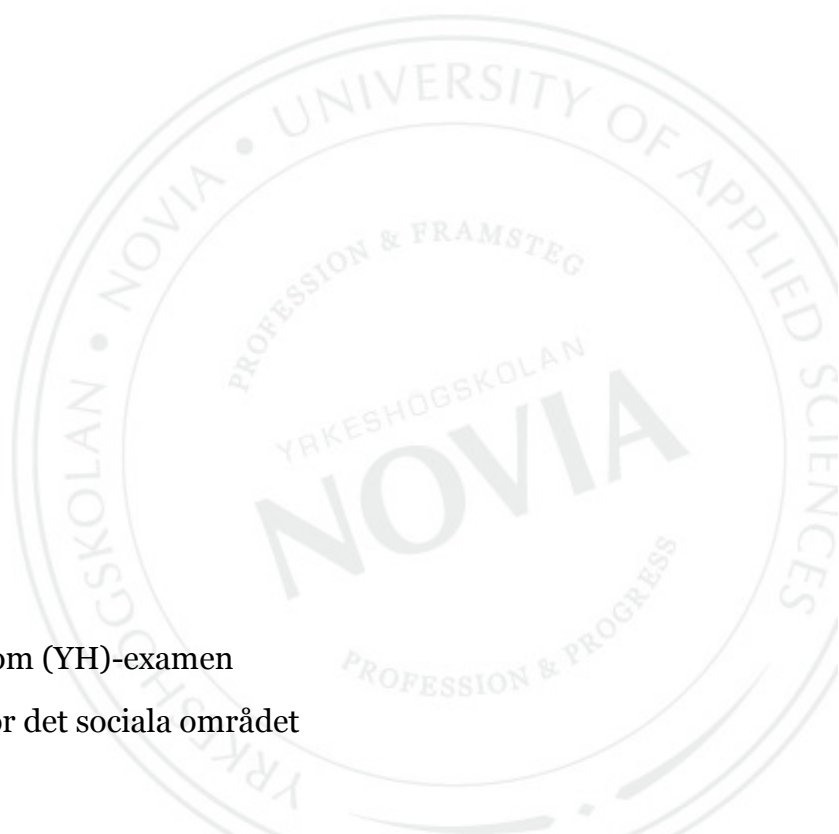
***Tillämpa forumspel i daghem- en arbetsmanual för
daghemspersonalen***

Klara Sonntag

Examensarbete för socionom (YH)-examen

Utbildningsprogrammet för det sociala området

Åbo 2010

EXAMENSARBETE

Författare: Klara Sonntag

Utbildningsprogram och ort: Det sociala området, Åbo

Inriktningalternativ/Fördjupning: socialpedagogiskt arbete

Handledare: Susanne Davidsson

Titel: Forumspel som empatiutvecklande arbetssätt- Tillämpa forumspel i daghem,

en arbetsmanual för daghemspersonalen

Datum 8.10.2010   **Sidantal** 28   **Bilagor** 1

Sammanfattning

Examensarbetet är skrivet inom ramen för projektet *Det resilienta barnet*. Syftet med arbetet är att beskriva hur forumspel som metod kan tillämpas på en daghemsavdelning. Arbetets centrala frågeställningar är: vad innebär resiliens, vad innebär empati samt hur kan forumspel stödja den empatiska förmågan hos barnet? Arbetet består av en teoridel och en tillämpningsdel (en manual). Teoridelen behandlar begreppen resiliens och empati samt redogör för forumspel som metod. I teoridelen återfinns också teorin som ligger som grund för manualen.

Målet med projektet *Det resilienta barnet* är att hitta och utveckla resursförstärkande metoder och arbetssätt som kan tillämpas på daghem. Inom det här examensarbetet har jag utvecklat en arbetsmanual som riktar sig till daghemspersonalen. Manualen ska fungera som stöd för personal som vill prova något nytt eller som vill utveckla arbetet kring frågor om empati på sin arbetsplats. Målgruppen för projektet är femåringar. I och med att metodiken kring forumspel är utvecklad för unga och vuxna så är arbetet kring forumspel anpassat enligt målgrupp. Manualen är också influerad av andra arbetssätt med drama som grund, däribland dramalek och pedagogiskt drama. Målet är att manualen ska ingå i interventionsprogrammet Dagismaster.

Språk: Svenska

Nyckelord: resiliens, empati, forumspel

Förvaras: Examensarbetet finns tillgängligt antingen i webbiblioteket **Theseus.fi** eller i biblioteket.

OPINNÄYTETYÖ

Tekijä: Klara Sonntag

Koulutusohjelma ja paikkakunta: Sosiaali- ja terveysala, Turku

Suuntautumisvaihtoehto/Syventävät opinnot: sosiaalinen kasvatustyö

Ohjaajat: Susanne Davidsson

Nimike: Forum- peli myötätuntoa tukevana työskentelytapana-

käsikirja päiväkodin henkilökunnalle

Päivämäärä 8.10.2010

Sivumäärä 28

Liitteet 1

Tiivistelmä

Opinnäytetyö on kirjoitettu Det resilienta barnet –hankkeen puitteissa. Työn tarkoituksena on kuvata, miten forum- peliä voidaan käyttää menetelmänä päiväkodissa. Opinnäytetyön avainkysymyksiä ovat: Mitä resiliensillä tarkoitetaan, mitä empatialla tarkoitetaan? sekä miten lasten empatiakykyä voidaan tukea käyttämällä forum- peliä menetelmänä?

Työ koostuu teoriaosasta ja käytännönohjeesta eli tuotteesta. Teoriaosassa käsitellään sietokyvyn ja empatian käsitteitä sekä forum- peliä menetelmänä. Teoriaosasta löytyy myös pohjan muodostava teoria käsikirjalle. Hankkeen tavoitteena on löytää ja kehittää resursseja lisääviä menetelmiä ja menettelytapoja, joita voidaan soveltaa päiväkodissa. Opinnäytetyössä on kehitetty käsikirja, joka on tarkoitettu lastentarhan henkilökunnalle. Ideana on, että käsikirja toimii tukena henkilölle, joka haluaa kokeilla jotain uutta tai kehittää empatiaa tukevaa työtä työpaikallaan.

Kohderyhmänä hankkeessa ovat viisivuotiaat. Koska forum- peli menetelmänä on alun perin kehitetty nuoris- ja aikuisryhmille, käsikirjassa olevaa menetelmää on mukautettu kohderyhmän mukaan. Käsikirjassa on myös vaikutteita muista menetelmistä, jotka pohjautuvat draamaan, kuten leikkidraamaan ja pedagogiseen draamaan. Tavoitteena on, että käsikirja sisällyttäisiin Dagismaster- ohjelmaan.

Kieli: ruotsi

Avainsanat: resilienssi, myötätunto, forum- peli

Arkistoidaan: Opinnäytetyö on saatavilla joko ammattikorkeakoulujen verkkokirjastossa **Theseus.fi** tai kirjastossa.

BACHELOR'S THESIS

Author: Klara Sonntag

Degree Programme: Social studies, Turku

Specialization: Social educational work

Supervisor: Susanne Davidsson

Title: Forum Games as an approach to develop empathy in children –

Applying Forumplay in kindergarten, a practical manual for day care staff

---

Date 8.10.2010

Number of pages 28

Appendices 1

Summary

The Bachelor's thesis is written as a product of a Yrkeshögskolan Novia projekt called *Det resilienta barnet* (the resilient child). The purpose of the thesis is to describe how forumplay, as a method, could be applied in kindergarten. The main issues of the thesis are: what is applied by resilience, what is applied by empathy and how can forumplay support the empathic abilities in the child?

The thesis is divided into two parts, theory and the product (a manual addressed to kindergarten- teachers). The theory- part describes the resilience- concept, the empathy- concept and it also describes forumplay as a method. The theory- part also serves as the basis for the manual. The project's (the resilient child) goal is to find and develop resource strengthening methods to apply in kindergarten. This thesis serves as basis for a manual addressed to kindergarten- teachers and other staff in kindergarten. The goal with the manual is to support staff, working with children, to try something new or just develop the work around empathy in their working- environment. The target- group for the project are five- year- olds. Due to the fact that forumplay originally was developed for adult- groups it has (in the manual) been adapted to fit the target- group. The manual has also been influenced by other methods involving drama such as dramaplay and educational drama. The goal for the manual is to be part of an intervention program called Dagismaster.

Language: Swedish

Key words: resilience, empathy, forumplay

Filed at: The examination work is available either at the electronic library **Theseus.fi** or in the library.

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
1.1	Litteraturöversikt och sökord.....	2
1.2	Målgruppen.....	3
2	Begrepp och definitioner.....	5
2.1	Resiliens.....	5
2.2	Empati.....	7
3	Lekdrama, pedagogiskt drama, dramalek.....	10
4	Forumspel.....	12
4.1	Ett forumspel steg för steg.....	13
4.2	Forumspel stöder barnets förmåga till empati.....	15
5	Processbeskrivning för arbetsmanualen.....	17
5.1	Arbetsmanualens uppbyggnad.....	17
5.2	Tillämpning av forumspel i daghemsgruppen (5-åringar).....	18
5.3	Förberedelser inför ett forumspel.....	19
5.3.1	Allmänt ”tänka på”.....	20
5.3.2	Övningar inför ett forumspel.....	22
6	Avslutande diskussion.....	24
	Källförteckning.....	27

Bilaga 1   *Tillämpa forumspel i daghem- en arbetsmanual för daghemspersonalen*

1 Inledning

Examensarbetet *Forumspel som empatistödande arbetssätt* är skrivet inom ramen för projektet *Det resilienta barnet*. Syftet med arbetet är att beskriva hur man kan tillämpa forumspel som metod på en daghemsavdelning. För projektet har utvecklats och gjorts en prototyp för en arbetsmanual (bilaga 1) som mera utförligt presenterar metoden och hur den kan tillämpas tillsammans med en barngrupp. Manualen är alltså riktad till personalen. Som arbetsmetod stöder forumspel utvecklingen av barnens empatiska förmåga. Idén med manualen är att den ska kunna motivera daghemspersonal att prova på något nytt och introducera metoden för lite yngre barn (5-åringar). Forumspel kan dessutom användas tillfälligt som konfliktlösare om det uppstår en svårlöst situation på daghemmet. Arbetsmanualen ska kunna användas som ett hjälpmedel medan man gör ett forumspel men också som inspiration för daghemspersonalen för hur man kan utveckla redan befintliga arbetssätt på daghemsavdelningen. Målet är att manualen ska ingå i interventionsprogrammet *Dagismaster*.

Inom projektet *Det resilienta barnet* vill man hitta och utveckla arbetsmetoder som ska fungera resursförstärkande på daghem. De frågeställningar som är mest centrala i detta examensarbete blir således följande: Vad innebär resiliens? Vad innebär empati? Hur kan forumspel stöda den empatiska förmågan hos barnet?

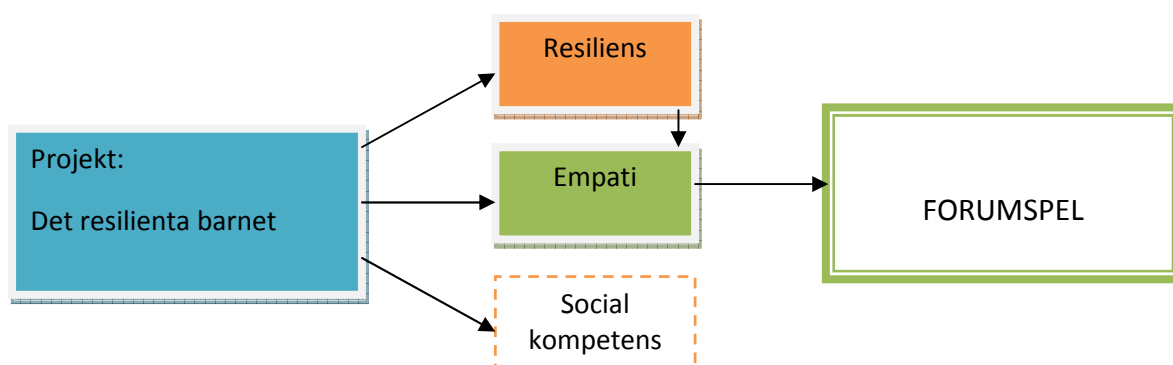
Borge (2005:9) förklarar kort i sin bok *Resiliens- från risk till sund utveckling* varför det finns skäl att forska i barns resiliens. Genom att undersöka ”barn som visar en bättre utveckling än väntat” får vi, som arbetar med dem, idéer för hur vi kan utveckla effektiva förebyggande åtgärder. Borge säger vidare att intresset för att studera hälsobringande processer i barns utveckling borde vara större. Dessutom inger resiliensbegreppet hopp för personal som arbetar tillsammans med utsatta barn och unga samt deras familjer.

Projektets *Det resilienta barnet* målgrupp är 5-åringar.

Inom projektet söker man metoder och arbetssätt som utvecklar och stöder resiliensen och den sociala kompetensen hos barnet. Som metod har jag i examensarbetet valt forumspel som stöd för utvecklingen av den empatiska förmågan. I och med att pedagogen stöder förmågan till medkänsla och känsla av empati för någon annan stöder man också barnets sociala kompetens. Examensarbetet grundar sig på befintlig litteratur kring resiliens och empati. För att skapa en bild av metoden forumspel hänvisas i examensarbetet både till

grundaren av forumteater, Augusto Boal samt till Katrin Byréus som på 1990- talet arbetade med forumspel bland barn och unga i Sverige. Idag har hon utvecklat sitt arbete och arbetar främst med vuxna. Examensarbetets uppbyggnad förtydligas i figur 1.

I och med att målgruppen för projektet och för examensarbetet är femåringar har jag även valt att redogöra för övriga metoder inom drama- spekrat. Jag har bekantat mig med Faith Guss och hennes arbete med lekdrama samt med Lotta Holmgren- Linds arbete med pedagogiskt drama. I arbetsmanualen hänvisas till Ulla Laxén som arbetar med dramalek i daghem i Finland samt till dramapedagogerna Bodil Erberth och Viveka Rasmusson som arbetar tillsammans med barngrupper på daghem. (Läs mer i kapitel 4 samt i kapitel 6.2)

Figur 1. Examensarbetets uppbyggnad

1.1 Litteraturöversikt och sökord

I examensarbetets teoridel redogörs för resiliens och empati som begrepp samt för metodiken kring forumspel och forumteater. De sökord som använts är resiliens, resilience, empati, barns empati, empati på daghem, empathic behaviour in children, Augusto Boal, theater of the oppressed, forumtheater, forumteater, Katrin Byréus, forumspel, forumplay. För manualen och anpassningen av forumspels- metoden till målgruppen användes sökorden: pedagogiskt drama, drama i daghem, lekdrama, drama tillsammans med femåringar, dramalek. Sökmotorerna som tillämpats vid informationssökningen är Yrkeshögskolan Novias bibliotekskatalog, Vesta samt Åbo stads nätbibliotek, Vaski.

Litteraturen har valts ut med tanke på att få en så bred kunskap om forumspels- metoden som möjligt. Ganska snabbt kunde dock konstateras att utbudet av litteratur och handböcker om forumspel tillsammans med barn är rätt snävt. Även om sökorden ändrades och varierades i de olika sökmotorerna dök hela tiden samma författare upp. Också vid

sökandet av forskningar kring forumspel som empatistödande arbetssätt konstaterades att ämnet inte var aktuellt och således inte heller forskat i.

För att klargöra att ett större utbud av relevant litteratur verkligen inte gick att tillgå togs det, via e-post, kontakt med Birgitta Snickars von Wright. Hon arbetar som lärare och pedagogisk koordinator vid Yrkeshögskolan Novias enhet i Jakobstad. Det visade sig ändå att den litteratur hon kunde rekommendera, till stor del, redan fanns bland de källor som valts ut till examensarbetet.

Det kan konstateras att litteratur kring det konkreta genomförandet av forumspel finns att tillgå i rätt så stor skala. Genom arbete och tillämpning av metoden har pedagoger och lärare kunnat konstatera att metoden lämpar sig för olika åldersgrupper. Eftersom examensarbetet till stor del bygger på tillämpandet av forumspel lämpar sig litteratur på den nivån för att uppnå önskat resultat, det vill säga att redogöra för användningen av metoden tillsammans med en barngrupp.

1.2 Målgruppen

Orsaken till detta kapitel är att forumspel i sin helhet som metod inte tillämpas tillsammans med barn som är yngre än sju år. Det här leder i sin tur till att metoden och allt vad den innebär kan bli för invecklad för en femåring. Metoden har istället anpassats till den givna åldersgruppen och för att kunna motivera anpassningsvalen så behöver det kunna hänvisas till femåringen och hans/hennes mognadsnivå. I kapitlet beskrivs en typisk femåring. Alla femåringar är sina egna individer och utvecklas i olika takt, men syftet är att beskriva hur en femåring kan vara som person och vad som kan förväntas av en femåring.

Ett femårigt barn minns händelser och situationer som tog plats för flera månader sedan. Han/hon klarar av att redogöra för den exakta tidpunkten för händelsen samt vad den gick ut på. Språket utvecklas också genom återberättandet av händelser från tidigare. I femårsåldern klarar barnet av att prata och använder i genomsnitt 30 000 ord om dagen. Femåringen har alltså ett stort ordförråd och behärskar grammatik och uttal utan större problem. (Tetzchner 2005, s. 224).

Femåringen är hjälpsam och värnar om sina yngre syskon och kamrater. Tetzchner (2005:310) hänvisar till Klein, Zarur och Feldman (2003) och deras test med en grupp femåringar. Femåringarna och deras två år yngre syskon spelade lotto och lade pussel. De äldre syskonen hjälpte de yngre att fokusera på spelet och hitta rätt plats för bitarna.

Femåringarna ledde de yngre till rätt svar och stoppade dem om de höll på att göra fel. Vid femårsåldern kan barnet samarbeta med andra barn och klarar av att vägleda yngre barn.

Vid femårs- åldern utvecklas det empatiska beteendet och barnet har tankar om vad som är rätt och fel. En femåring har också samvetskval och han/hon kan skilja på verklighet och fantasi. (Tetzchner 2005, s. 511). Enligt Eysenck (2003:338) klarar barn i 4-5 års ålder av att självständigt samspela och umgås med andra jämnåriga. Utvecklingen av de färdigheter som krävs för att effektivt samspela med andra i samma ålder går snabbt framåt mellan barnets andra och fjärde år. Förmågan att kunna samspela är viktig då man ska samarbeta i en grupp, som t ex då man genomför ett forumspel.

Femåringen har en större föreställningsvärld än tidigare och deras nyfikenhet för dem till nya områden. (Mangs & Martell 1995, s. 138). Dessutom påpekar Tetzchner (2005:569) att femåringen gärna utforskar världen och behöver få tillgång till nya och spännande intryck för att kunna skapa ett sammanhang. Dessutom betonar han vikten av lek och också regelstyrd lek. Han säger: ”Att hoppa rep, lika sistan, spela fia och andra spel är exempel på regelstyrda lekar, men även rollekar kan styras av regler”. En femåring klarar av att förstå, följa och acceptera givna regler i leken. Inom den fria leken kan barnen tillsammans komma överens om vilka regler som gäller (t ex var man får gömma sig i kurragömman).

2 Begrepp och definitioner

Som grund för examensarbetet krävs det en begreppsutredning. De centrala begreppen för projektet *Det resilienta barnet* är resiliens, social kompetens och empati. Jag har valt att redogöra för de två grundläggande begreppen för examensarbetet, resiliens och empati. Den sociala kompetensen har jag valt att lämna bort i och med att metoden jag valt att tillämpa (se bilaga 1) är koncentrerat kring utvecklingen av den empatiska förmågan.

2.1 Resiliens

Resiliens handlar om motståndskraft. Inom barn och ungdomspsykologi handlar det om att barnet har en förmåga att överleva och klara av en svår uppväxt där oddsen borde vara mycket låga för att barnet överhuvud taget ska klara av det. Sådana barn är t ex barn till alkoholister eller missbrukare eller barn som tvingas utstå våld eller sexuellt utnyttjande inom familjen.

Det är svårt att översätta resiliens till svenska. På engelska betyder begreppet *resilience* motståndskraft eller bemästring. Att använda motståndskraft som en svensk version av *resilience* skulle inte innefatta hela betydelsen av begreppet. Begreppet motståndskraft beskriver endast barnet men inte alls miljön där barnet befinner sig. Det är vanligt att det engelska begreppet även används på svenska. (Borge 2005, s. 11)

På svenska används också andra liknande begrepp för att förklara bemästring eller motståndskraft. Borge (2005) redogör för några av dessa i sin bok. *Maskrosbarn* är ett begrepp som används rätt ofta inom litteraturen. Det mest kända maskrosbarnet, i litteraturen, är nog Astrid Lindgrens Pippi Långstrump. Trots att hon bor ensam i en stor villa utan mamma och med en pappa långt ute till havs så klarar hon sig över förväntan. Maskrosbarnen är med andra ord barn som upplever en besvärlig barndom men de klarar av konsekvenserna av den. Dessa barn har förmågor som de använder sig av i sin egen miljö och klarar sig därför bra.

Ett annat vanligt begrepp för bemästring är *coping*. På engelska innebär begreppet ”att hantera”. *Coping* som begrepp har blivit lite av ett modedefenomen idag. Man talar om att hantera svåra situationer och att hantera vardagens stress. *Coping* används mycket inom självhjälpsprogram och litteratur. Med *coping* menas att man som individ kan lära sig att bemästra olika saker. Man kan via olika metoder lära sig att hantera och bemästra olika

situationer medan resiliens utvecklas hos barnet till följd av risk och utsatthet. Ett annat begrepp som också blivit lite av ett modeord idag är Aron Antonovskys känsla av sammanhang eller KASAM. Personen i fråga hittar någon form av logik för sitt tillstånd och överlever tack vare den. Begreppet används främst inom medicinvetenskapen för vuxna. Orsaken till att man inte kan använda KASAM begreppet hos barn är att barn inte har den livserfarenhet och den bakgrund som behövs för att kunna utveckla KASAM. (Borge 2005, s. 12)

Enligt Borge (2005:9) klarar sig mer än hälften av alla barn, som är utsatta för risk eller stress, utan att utveckla allvarliga psykiska problem. Borge säger vidare att barn som visar en bättre utveckling än förväntat är fler idag än vi vet om. Även om fenomenet är fascinerande så forskas det inte i det. Borge menar att intresset för barn som "det går bra för" är litet i relation till intresset för barn det går illa för. Hon påstår att man inom forskningen gärna koncentrerar sig på det negativa istället för att märka det positiva.

För barnet innebär resiliens en god psykosocial förmåga trots upplevelse av risk. Det här innebär att det har en förmåga att agera på ett normalt sätt trots att han/hon lever under onormala förhållanden. Själva förmågan till resiliens märks genom att se på hur barnet reagerar då det blir utsatt för risk eller stress. (Borge 2005, s. 9)

I och med att arbetet koncentrerar sig på "vanliga" barn och inte barn med sociala problem, är det viktigt att klargöra för vilka faktorer som gynnar samt utgör en risk för resiliensen hos barnet.

Ett starkt och friskt barn är mer emotionellt och psykologiskt resilient än ett fysiskt sjukt och svagt barn. Det här påståendet säger sig själv ganska långt. Ungar (2005:6) hänvisar till Bernard (1995) som menar att personlighetsdrag visar sig ha en stor inverkan på barns resiliens. Ålder, temperament, sinne för humor, känsla av mening. Tron på en ljusare framtid samt andlighet spelar alltså en stor roll för utvecklingen av resiliens. Dessa är så kallade skyddsfaktorer som inverkar på barnets överlevnadsstrategier då det upplever stress eller hotfulla situationer. De här personlighetsdragen hos barnet fungerar också som skyddande faktorer om barnet lider av låg självkänsla

Ungar (2005:7) hänvisar också till Punamaki (1987) som påpekar att det också har visat sig att vissa barn bättre kan hantera stress tack vare sitt temperament. Personlighetsdrag så som nyfikenhet, påhittighet samt ett behov av att hjälpa andra fungerar som skyddande

faktorer och är helt beroende av barnets temperament. Det här styr hur barnet reagerar på och hanterar stress.

Också Garbarino (1991) påpekar enligt Ungar (2005:7) att socialt kompetenta barn, som besitter en förmåga för kreativt tänkande samt en förmåga att lösa problem, bättre kan hitta nya sätt att hantera stress och svåra situationer. På grund av att de kan se sin nuvarande livssituation utifrån nya perspektiv så kan det i och med sin förmåga till kreativt tänkande forma nya metoder att överleva.

2.2 Empati

”Empati är förmåga att kunna leva sig in i och förstå andras situation. I nästa omgång förväntas man klara av att handla därefter”. Så här beskriver förskolläraren Kari Pape (2006:43) empati. Vidare säger hon att empati är kärnan i all medmänsklighet.

Också barn är empatiska. Alla barn föds med en förmåga till empati och denna förmåga kan utvecklas under goda omständigheter. Den empatiska förmågan utvecklas mycket under barnets andra levnadsår då också språket och leken utvecklas. Tvååringen är egoistisk med en grundläggande förmåga till empati medan tre- fyraåringen börjar utveckla en förmåga till samspel och ömsesidig anpassning till andra jämnåriga. (Sylvander m.fl 1992, s.16) I en miljö där man möter barnet med respekt så stöder man också utvecklingen av den empatiska förmågan. När den vuxna besvarar barnet med allt som det behöver så har också barnet lättare att bli lyhört och dela med sig till andra runt omkring. (Ellneby, Y. 2008)

Förmågan till empati är mycket viktig att stöda hos dagisbarnen. Barnen idag vet mycket väl vad som är rätt och fel men de gör och säger ändå saker som sårar andra. Detta kan få andra allvarliga följder som t ex mobbning i gruppen. I förordet till forskningsrapporten *Mobbar även små barn?* (Stoor- Grenner & Kirves 2010) påpekar omsorgsminister Paula Risikko att ”ett effektivt mobbningsförebyggande arbete kan ha en betydande effekt på barnens välmående såväl inom småbarnsfostran som senare i skolan”. Hon betonar också vikten av de vuxnas uppgift i att träna barnen i sociala färdigheter samt träna upp barnens kommunikationsförmåga. Genom att öva dessa färdigheter får barnen en plats i gruppen och har större möjlighet att upprätthålla vänskapsrelationer. Risikko säger vidare att ” om ett barn har utvecklat goda sociala färdigheter och empatiförmåga har det positiv effekt på barnets välmående och också på skolgången och senare t.o.m på arbetslivet”.

Tanken på att agera empatiskt måste förmedlas till barnet på ett sätt som är lätt för henne/honom att förstå. Barn har lättare att förstå det som är konkret, personligt och igenkännbart (både på ett intellektuellt plan som på ett känslomässigt plan) (Sylvander m.fl 1992, s.16). Här kunde man föra in forumspel som ett arbetssätt på daghemmet för att stöda förmågan till empati hos barnen i och med att forumspel som metod lyfter fram temat på ett mycket konkret och igenkännbart sätt. Pape (2006:43) hänvisar till Öhman som betonar att ”motivationen för att uppträda empatiskt förstärks när omgivningen reagerar positivt”. Det är alltså daghemspersonalen som måste stöda och motivera barnen till ett empatiskt beteende. Sylvander (1992:24) påpekar också att stöd och utveckling av barns förmåga till empati på sikt kanske är den viktigaste fredsfaktorn i vårt samhälle.

Hur den grundläggande förmågan till empati utvecklas beror helt och hållet på hur det lilla barnet tas omhand av föräldrarna och andra vuxna (daghemspersonalen). Då barnet föds är det totalt beroende av den vuxna omsorgsgivaren (båda föräldrarna men främst modern). Barnet behöver mat, värme, trygghet och kärlek. Detta behöver dock inte skötas ”hundra procentigt” perfekt. I Sylvander (1992:14) kallar D. Winnicott det här för ”good enough mothering”. Med detta menar han att även om alla delar av omsorgen inte fungerar till hundra procent så tar barnet ingen skada av det. Enligt modern forskning är barnet redan från början en egen individ med egen vilja och egna strävanden. Mellan modern och barnet utvecklas en ömsesidig dialog av givande och tagande. Denna non- verbala kommunikation är en förutsättning för att barnets förmåga till empati ska kunna utvecklas. I och med denna dialog lär sig barnet att alla negativa känslor förbyts till positiva (hungermättnad, kyla- värme osv.) och lär sig att vänta på det goda. Barnet vet att det positiva alltid kommer fast man kanske hamnar vänta en stund.

Då barnet växer och blir äldre blir det också en mer självständig och aktiv varelse i sitt eget liv. Sylvander (1992:16) hänvisar till Margaret Mahlers separations- individuationsprocess. Här börjar barnet utforska världen på egen hand och börjar dra sig längre och längre ifrån sin trygghet vid moderns sida. Ulla Holm säger att om modern ger barnet frihet och empatiskt stöd för att barnet ska kunna utvecklas och fullfölja separations- individuationsprocessen så kommer barnet att i framtiden (vuxen ålder) kunna reglera sin egen självkänsla utan att hela tiden få beröm och bekräftelse från andra människor i sin omgivning. Den här fasen är alltså ganska riskabel i och med att barn lätt kan fara illa under just denna fas. Vissa barn tvingas allt för tidigt att klara sig själva medan andra barn blir för överbeskyddade av sina föräldrar att de inte vågar separera sig själva och utforska nya saker. Som med mycket annat är den gyllene medelvägen bäst.

I takt med att barnet utvecklas präglas livet av orsakssammanhang och konsekvenser. Barnet lär sig genom att härma vuxna och kopiera deras personlighetsmönster, könsroller och värderingar. I samband med denna process utvecklar barnet också känslan för rätt- fel och gott- ont. I samband med att barnet går från att härma vuxenrollerna utvecklas också det egna empatiska tänkandet. Det är här som den vuxna måste fungera som rollmodell och vägledare genom sitt eget empatiska beteende. (Sylvander m.fl 1992, s.16)

3 Lekdrama, pedagogiskt drama, dramalek

Faith Gabrielle Guss är en norsk teaterinstruktör, forskare och lektor vid lärarutbildningen på högskolan i Oslo. Hon är utbildad Bachelor of fine arts vid universitetet i Boston (1965) och doktor i teatervetenskap vid NTNU (Norges teknisk- naturvetenskapelige universitet). Hennes doktorsavhandling heter *Drama Performance in Children's Play-culture: The Possibilities and Significance of Form* (2001). (NTNU, 2001)

Faith Guss har utvecklat någonting som hon kallar för ”lekdrama”. ”Lekdrama” grundar sig på barnens spontana lekar och via observationer och videofilmning av barns lekande har Guss märkt att leken liknar en teateruppsättning till sin uppbyggnad. Faith Guss pratar om ”lekdramat” tre aktionsnivåer.

Dramatisk aktion: Här hittar man roller som skådespelare, sångare, dansare och berättare.

Produktionsaktion: Här återfinns dramatikern, scenografen och ljussättaren.

Metafiktiv aktion: Här finns rollen som kommentator till både den dramatiska aktionen samt produktionsaktionen.

Faith Guss menar att barn, spontant, i sin lek tar sig an dessa roller för att bearbeta händelseförloppet i leken, vem som gör vad och hur det hela ska gå till. Guss intresserar sig för den spontana leken och har alltså inte undersökt den vuxenledda leken. Hon vill ändå göra daghemspersonalen medveten om den konstnärliga dimensionen i barns lek. Via leken får barnen ta sig an andra roller än de är vana vid och de kan skapa historier och platser med hjälp av leken. (Grünbaum, 2010)

En annan som också arbetar mycket med barn och drama är Lotta Holmgren- Lind. Holmgren- Lind är en svensk dramaforskare som arbetar som lektor inom lärarutbildningen vid Linköpings universitet i Norrköping, Sverige (LIU 2010). Hon disputerade år 2007 med avhandlingen *Pedagogiskt drama- i skärningspunkten mellan teaterkonst och estetisk praktik* (Grünbaum, 2010).

Lotta Holmgren- Lind fokuserar mer på ”pedagogiskt drama”. Precis som Faith Guss har hon gjort videoinspelningar över ledda dramalektioner med förskolebarn. I motsats till Guss, som bara fokuserar på den spontana leken, vill Holmgren- Lind påvisa dramats betydelse för barnets språkutveckling. Holmgren menar att barn, via lek och drama,

tillsammans skapar berättelser och lär sig nya ord och uttryck. I samspel med förskoleläraren, dramapedagogen samt andra vuxna (lärarstudenter) skapar barnen sin produkt, berättelsen. De vuxna stöder barnen att få en slutprodukt. Holmgren poängterar att berättelsens element (innehåll, form, ord och tempo) samt elementen för berättelsens gestaltning (placering i rummet, tempo, kontraster som stort/smått, uttryck för känslor, figurers placering och riktningar i relation till varandra eller det fiktiva rummet) spelar en otroligt stor roll för den verbala språkutvecklingen. (Grünbaum & Holmgren- Lind, 2010)

Dramapedagogerna Bodil Erberth och Viveka Rasmusson (1991) har skrivit boken *Undervisa i pedagogiskt drama*. Här tar de upp hur man kan planera dramastunder samt vad man som ledare bör tänka på. Författarna ger också konkreta exempel på övningar och lekar som man kan använda tillsammans med barnen (uppvärmnings-, sång-, rörelse-, kommunikations-, kontakt-, tillits- och avslappningsövningar).

En som i Finland har arbetat mycket med dramalek och skapande verksamhet är Ulla Laxén. Hon är barntädgårdslärare och har jobbat med skapande verksamhet och drama på daghem. Hennes grupper består av barn före och i förskoleåldern (5- 6- åringar). Laxén (1979: 8) är specialiserad på skapande verksamhet. Hon fungerar också som kursledare i ämnet för bl. a. barntädgårdslärare, familjedagvårdare och talterapeuter. Hennes bok *Dramalek- levande småbarnspedagogik* har jag använt mig av i kapitel 6.1 *Tillämpning av forumspel i daghemsgruppen (5- åringar)* samt i arbetsmanualen (se bilaga 1).

4 Forumspel

I följande kapitel redogörs allmänt för vad forumspel egentligen är och hur det som metod kan tillämpas samt hur forumspel som arbetssätt stöder utvecklingen av den empatiska förmågan hos barn. Jag har främst använt mig av Katrin Byréus bok *Du har huvudrollen i ditt liv* (1990), men jag har också bekantat mig med forumspelets fader Augusto Boal och hans bok *För en frigörande teater* (1977).

Forumspel eller forumteater är båda godkända och använda begrepp. I och med att jag både hänvisar till Augusto Boal som utvecklade metoden forumteater och till Katrin Byréus som utvecklade metoden forumspel så använder jag båda begreppen. Jag kommer dock alltid att redogöra för vem jag hänvisar till och vilket begrepp jag använder mig av.

Augusto Boal är teaterman/ regissör, författare och politiker. Han har varit mest verksam i sitt hemland Brasilien men också i Argentina där han befann sig i exil i flera år. Katrin Byréus är utbildad dramapedagog och har tidigare också arbetat som lärare. I sitt arbete med drama tar hon inspiration av Augusto Boals arbetssätt inom forumteatern. Hon vill med sitt arbete medvetandegöra barn och unga att de har möjligheter att styra sitt eget liv och att de inte behöver falla offer för gruppträck eller dålig självkänsla. (Byréus, 1990, s. 180)

Byréus (1990:12) berättar att forumspel som metod uppstod i Brasilien utgående från Augusto Boals ledarskap på Arenateatern i São Paulo. Boal och hans skådespelare ville göra teater som skulle återspegla det latinamerikanska folkets liv och kultur. Det här började med sk. simultan textskrivning. Detta innebar att skådespelarna spelade upp en scen/ en intrig med ett krisartat slut. Då de nått fram till krisen stoppade de och frågade publiken hur de skulle spela vidare och med vilka repliker. Skådespelarna iscensatte sedan åskådarnas förslag samtidigt som några andra skrev ner allt som sades och agerades på scenen. Dessa intriger spelades upp för olika arbetargrupper för att skapa sig en bild av deras arbetsförhållanden.

Boal kallade metoden för De förtrycktas teater. De förtrycktas teater bygger på två grundläggande principer. För det första vill man via teater omvandla åskådaren från passiv mottagare behållare till huvudrollsinnehavare i den dramatiska handlingen, till subjekt, skapare och nydanare. För det andra vill man inte bara hålla på med att reflektera över det förflutna utan även förbereda sig för framtiden. (Boal 1977, s. 13)

Under en av Arena teaterns intrigspel lyckades man inte spela upp det som en man i publiken föreslagit så att han blev nöjd. Detta resulterade i att Boal irriterat kallade upp mannen för att han själv skulle få visa hur han ville ha det. På det här sättet startade forumspel. En metod där publiken kommer med förslag och själva får agera på scenen på det sätt som de skulle vilja se problemet löst. (Byréus 1990, s. 13)

Forumteater, i den form som Boal utvecklat, riktar sig främst till grupper med vuxna. Men Byréus har också tillämpat metoden tillsammans med barn och unga. Ett forumspel är en form av rollspel där man tar upp problem som är aktuella för just den grupp man arbetar med. Det kan till exempel handla om mobbning, gruppträck eller rasism i en grupp. Spelet är mycket kort, ca. 5-10 minuter. Man spelar upp en situation som är lätt för åskådarna att känna igen. Spelet slutar alltid med en olöst konflikt som ska motivera åskådarna till att försöka lösa denna konflikt. Gruppen med spelare börjar om från början och spelar upp intrigen. I det här skedet får vem som helst av åskådarna ropa STOP och gå in och byta ut en spelare för att gestalta hur han/hon skulle göra i samma situation. (Byréus 1990, s. 14)

På det här sättet får gruppen (åskådarna) sätta sig in i olika roller och situationer och skapa sig en egen bild av vad som händer och hur det känns osv. Byréus (2001) menar att detta är ett ypperligt sätt för barn och unga att träna inför verkliga konfliktlösningssituationer i framtiden.

Boal (1977:15) menar också att ”Den åskådare som förmår utföra frigörande handlingar under ett forumteater-spel blir i själva verket stimulerad till att utföra dessa frigörande handlingar även i verkliga livet, även om det hela bara varit fråga om lek”

4.1 Ett forumspel steg för steg

Boal beskriver forumteater som en sorts lek. Han säger att all teater är lek. Därför anser jag att metoden passar på dagis där barnen är vana att leka. Som alla spel och lekar har också forumteater vissa regler. Dessa kan ändras men det måste alltid finnas grundregler för att alla ska kunna delta i leken/ spelet. Boal har delat in reglerna i ”dramaturgi”, ”iscensättning” och ”skådespelet/leken”. Då det gäller dramaturgin påpekar Boal att texten (manuskriptet) på ett tydligt sätt bör ge karaktär åt alla roller för att underlätta för åskådarna att avgöra för vem som är vem i spelet. Huvudrollsinnehavaren (som kan bytas ut av åskådarna) ska komma med en lösning på det problem som behandlas i spelet. Denna lösning måste vara uppenbart fel. Lösningen utgör grunden för diskussionen mellan

åskådarna och deltagarna i spelet. Det är det här problemet som ska lösas av åskådarna genom att de får ersätta huvudrollsinnehavaren. Gällande iscensättningen säger Boal (1977:33-34) att det är viktigt att deltagarna använder sig av sin kropp och utför rörelser som beskriver deras karaktär. Deltagarna måste också via rörelser och repliker klargöra för åskådarna vem de är och vilken roll de har i spelet. Nu har vi kommit fram till själva skådespelet eller leken. Boal delar in spelet i tio olika faser.

Fas 1: Här spelar deltagarna upp den ”pjäs” de planerat och tydliggör sina roller så att karaktärerna blir klara för åskådarna.

Fas 2: Efter att ”pjäsen” spelats upp frågar JOKERN (se fas 8)/ lekledaren åskådarna om de håller med om den problemlösning som huvudrollsinnehavaren föreslog. Här antar man att åskådarna svarar nej. Efter detta spelar man upp ”pjäsen” igen på precis samma sätt. Nu upplyser man åskådarna att vem som helst av dem kan gå in och ändra på vad som sker i ”pjäsen”, man får alltså byta ut huvudrollsinnehavaren och lösa problemet på sitt sätt. Boal vill här alltså motivera publiken till att ”förändra världen” han vill få åskådarna att inse att man kan förändra världens gång om man vill.

Fas 3: Här är det fritt fram för vem som helst i publiken att gå in i spelet och byta ut huvudrollsinnehavaren. För att gå in i spelet räcker det att åskådaren ropar STOP och får deltagarna i spelet att stanna upp i det ögonblick de befinner sig. Åskådaren byter ut huvudrollsinnehavaren och tar sig an den rollen själv. Man börjar om med spelet från det ställe som åskådaren önskar.

Fas 4: Den ursprungliga huvudrollsinnehavaren stannar kvar som stöd för åskådaren och hjälper till att stimulera honom/henne att rätta till misstagen.

Fas 5: Då Augusto Boal arbetat med vuxna har han i fas 5-7 låtit deltagarna i spelet intensifiera sina roller som förtryckare då den nya huvudrollsinnehavaren kommit in i spelet. Det här betyder i praktiken att deltagarna ska göra det så svårt som möjligt för den nya huvudrollsinnehavaren att förändra världen. Dessa faser använder sig inte Katrin Byreus av i sitt arbete med barn och unga, och jag tycker också att man gott kan hoppa över dessa faser tillsammans med barnen. Det handlar ju ändå om att få barnen att vända spelets problem till någonting bra.

Fas 8: I den här fasen av forumteaterspelet talar Boal om JOKER-rollen. JOKERn är en sorts lekledare som förtydligar spelets regler för åskådarna samt leder själva spelet. I arbetsmanualen (se bilaga 1) är det pedagogen som har JOKER- rollen.

Fas 9: Boal (1977:35) säger att den kunskap som man som deltagare och åskådare får ut av att göra ett forumspel är otroligt värdefull. Man får uppleva situationer som i verkligheten kan kännas farliga och här får man en chans att öva sig inför framtiden. Därför anser jag att det är en ypperlig metod att använda tillsammans med daghemsbarn då man arbetar kring frågor om empati. Problemställningen blir klar och tydlig då man får se det med egna ögon och faktiskt själv får vara med och klara upp situationen.

Fas 10: I den tionde och sista fasen föreslår Boal (1977:36) att man tillsammans med gruppen kan komma överens om ett sätt att lösa det aktuella problemet i framtiden. Man spelar upp den slutliga lösningen som avslutning så att alla är nöjda med resultatet. Det här slutscenariot fungerar bra som en påminnelse då det i verkligheten uppstår konflikter. Bland dagisbarn brukar ”kommer ni ihåg vad vi gjorde i forumspelet?” fungera bra.

4.2 Forumspel stöder barnets förmåga till empati

Den indiske filosofen Ravi Shankar har sagt att ”barn är vänliga av naturen” och ”genom aktiva lekar där barnen får utveckla sin empati” fortsätter barnen att vara vänliga. (Ellneby, Y. 2008)

Det är just det här som man vill uppnå med hjälp av forumspel. I boken *Empati- känna, förstå och växa* (Sylvander mfl., 1992:25) skriver Karin Edenhammar att förmågan att utveckla inlevelse högst troligen är medfödd. Alla barn föds med förutsättningar för empati men att dessa förutsättningar inte utvecklas automatiskt utan först i samspel med andra människor. Edenhammar påpekar också att ett barn själv måste ha upplevt omsorg och medkänsla för att kunna utveckla sin empatiska förmåga.

Edenhammar (Sylvander mfl., 1992:26, 29) pratar också om betydelsen av vänner och vänskapsrelationer utvecklingen av barnets empatiska förmåga. Hon säger att ”vänskap har direkt samband med förmåga till inlevelse och empati.” Edenhammar påpekar också att attityder barn möter från andra barn spelar en betydande roll för barnets självbild och jagutveckling. Ytterligare säger hon att ”kamratskap betyder mycket för utvecklingen av respekt, samarbete och solidaritet, som i sin tur bygger på förmågan till empati”.

Hur kan då forumspel som metod stöda utvecklingen av barnets empatiska förmåga? Forumspel handlar om samarbete och det handlar om en känsla av trygghet i gruppen. Deltagarna i gruppen måste kunna lita på varandra och de måste känna sig trygga med varandra för att klara av att arbeta tillsammans. I kapitel 5 *Forumspel* tar jag upp forumteaterns två grundprinciper. För det första vill man, via teatern, frigöra människan. Man vill förändra henne från passiv mottagare till handlingens subjekt. Man vill att hon ska utvecklas till skapare och nydanare i sitt eget liv. Den andra grundprincipen går ut på att man inte ska diskutera det förflutna utan man vill förbereda sig inför framtiden (Boal 1977:13). Dessa grundprinciper förklarar rätt tydligt hur metoden kan stöda utvecklingen av empati hos speldeltagarna. Byréus (2001) påpekar också att i och med att barnen via forumspel får sätta sig in i olika roller och situationer så skapar de sig en egen bild av vad som händer och hur det känns att bli utsatt för dessa. Hon menar att barnen via spelet får en ypperlig chans att träna inför framtida konfliktlösningssituationer.

I sin bok *För en frigörande teater* (1977) påpekar Boal att om man som åskådare till ett forumteater- spel vågar utföra en handling som leder till förändring i spelet så blir man också mer benägen att utföra denna handling i en verklig situation. Han påpekar dessutom ännu en gång att forumteater handlar om lek. Genom att leka lär sig barn att agera i olika sociala situationer. I leken får man prova på olika roller och genom rollerna fatta beslut som man annars inte skulle göra. I kapitel 5.1.1 *Ett forumspel steg för steg* påpekar Boal (1977:35) i fas 9 att den kunskap som man som deltagare i ett forumspel får är otroligt värdefull. I och med att man i forumspelet/ leken får uppleva situationer som i verkligheten kan kännas farliga så kan man här öva sig att agera i framtiden. Man bygger alltså upp ett synsätt och ett sätt att agera som individ i samhället.

Via forumspel utvecklas alltså barnet inte bara att tänka empatiskt utan också att agera empatiskt. Genom forumspels- metoden förbereder vi barnen för framtiden och påverkar deras sätt att tänka och agera i sina framtida beslut.

5 Processbeskrivning för arbetsmanualen

Då jag valt forumspel som resiliensförstärkande metod för barn på daghem kom jag ganska snabbt fram till att jag ville göra en arbetsmanual riktad till daghemmets personal. Forumspel är en metod som traditionellt inte tillämpas av daghemspersonalen men som gott kan anpassas till en barngrupp. Manualen kan användas som verktyg då man vill tillämpa forumspel eller någon del av teorin. I och med att arbetet med forumspel främst riktar sig till unga och vuxna har jag valt att anpassa metoden så att den lämpar sig för femåringar. Principen för metoden är den samma men övningarna och lekarna som rekommenderas i manualen är lånade ur teorin om dramalek och pedagogiskt drama. Målet med manualen, *Tillämpa forumspel på dagis*, är att den ska ingå i interventionsprogrammet Dagismaster.

5.1 Arbetsmanualens uppbyggnad

Manualen inleds med ett kapitel som redogör för forumspelets uppkomst och bakgrund. Här presenteras också hur forumspel kan stödja utvecklingen av den empatiska förmågan hos barnen. Kapitlen övergår sedan till att handla om de förberedelser som krävs innan man kan genomföra ett forumspel samt vilka övningar och lekar man kan använda sig av. Kapitel 5 i manualen (se bilaga 1) är helt och hållet ägnat åt forumspelet och arbetet kring det. Manualen avslutas med en sammanfattning av arbetet.

Orsaken till att manualen är formad just på det här sättet är att den ska vara så enkel att följa och tillämpa som möjligt. Avsikten är att daghemspersonalen ska vilja använda sig av den och tillämpa metodiken kring forumspel. Tanken är också att man som pedagog ska våga prova på något nytt tillsammans med sin barngrupp. Manualen är komponerad så att den är färdig att användas. Som pedagog ska man inte behöva någon annan information än den man har att tillgå i manualen. Det ska inte heller behövas någon ytterligare rekvisita eller specialföremål för att genomföra ett forumspel. Det här klargörs också i arbetsmanualen. Det huvudsakliga syftet med manualen är att den ska locka daghemspersonal att förändra sitt sätt att arbeta kring frågor om empati eller utveckla det redan befintliga arbetet kring empatifrågor på daghemmet.

5.2 Tillämpning av forumspel i daghemsgruppen (5-åringar)

I och med att forumteater och forumspel från början utvecklades för unga och vuxna så finns det väldigt lite om arbetet med forumspel bland barn. Katrin Byréus har visserligen arbetat tillsammans med barngrupper och använt metoden, men det handlar då om barn i skolåldern, dvs. inte femåringar. Jag har försökt tillämpa metoden på mitt sätt och jag vill anpassa den till en daghemsgrupp med 5-åringar. Katrin Byréus (1991:17) pratar mycket om uppvärmningsövningar och hur viktigt det är för gruppens medlemmar att de ska lära sig att ta ställning i olika frågor. Jag anser det mer viktigt att gruppen lär sig se och uppleva olika situationer och känslotillstånd i en trygg miljö. Detta främjar den empatiska förmågan.

Katrin Byréus (1991:34) verksamhet med forumspel kan bli för svår för en 5-åring. Hon använder sig av sk. Värderingsövningar vars syfte är att barnen ska ta ställning i olika samhällsfrågor och föra fram sina åsikter. De fyra grundprinciperna för Värderingsövningarna är för det första att tänka efter och ta ställning, för det andra träna sig i att uttrycka sina åsikter. För det tredje ska man kunna motivera sina ståndpunkter samt för det fjärde träna sig i att lyssna på de övriga gruppmedlemmarna. Dessa övningar har utvecklats för att lära gruppmedlemmarna att de själva kan påverka samhället.

Värderingsövningarna fungerar bra i en grupp med unga eller vuxna men för en jag känna att det bli för svårt. Visst är det viktigt också för en femåring att öva sig i alla fyra grundprinciper, men det finns andra sätt för dem att göra det. Som femåring har man säkert åsikter om sin omgivning och man kan ta ställning till olika frågor i sin egen närmiljö, men inte till frågor om samhället. Istället har jag valt att hitta andra lämpliga metoder vars syfte också är att utveckla barnets personlighet och stöda det empatiska tänkandet hos barnet.

För att hitta lämpliga övningar och lekar har jag bekantat mig med Ulla Laxéns bok *Dramalek- levande småbarnspedagogik*. Här tar hon upp hur man kan arbeta med skapande verksamhet och drama på dagis samt hurdana övningar som lämpar sig bäst för olika åldrar och vad som är viktigt att tänka på då man börjar använda olika alternativa metoder.

Laxén (1979: 19) påpekar att man med dramalek vill utveckla hela människan. Syftet är att utveckla personligheten, det unika i varje människa. Man vill utveckla personer för livet. Laxén påpekar också att man inte kan utvecklas som person om man inte klarar av att koncentrera sig på den givna uppgiften. Därför har hon i sitt arbete jobbat mycket med

koncentrations- och avslappningsövningar tillsammans med barnen. Dessa övningar använder också jag mig av i tillämpningen av forumspel (se kapitel 3 i bilaga 1).

Något som ännu bör påpekas är att man som medlem i en grupp utvecklas på olika plan, bland annat socialt. Man lär sig att lyssna på och värdesätta andras åsikter även om de inte överensstämmer med ens egna. I och med kontakten till de andra så frigörs man från olika hämningar och det innebär i sin tur att man inte känner sig så ensam. (Laxén 1979, s. 26)

5.3 Förberedelser inför ett forumspel

Det som krävs då man vill tillämpa metoden forumspel är främst tid och utrymme. Det måste finnas plats att röra sig och det måste också finnas möjlighet att skilja på gruppen som ska gestalta problemet och åskådarna. Det är också viktigt att komma ihåg att man inte kan göra ett forumspel utan att ”öva upp” inför det. Därför krävs det att man värmer upp gruppen med olika lekar och övningar (se kapitel 6.2.2 *Övningar för att värma upp inför ett forumspel*). Allmänt ska man också som ledare minnas att frågeställningarna i ett forumspel kan vara vilka som helst bara de är bekanta för gruppen man arbetar med. Då man arbetar med en grupp på en daghemsavdelning kan frågeställningen t ex röra de känslor som väcks då man inte får vara med och leka på gården. Här kan man alltså använda sin fantasi eller fråga barnen vilka frågor de vill bearbeta.

Som pedagog och forumspelsledare ska man komma ihåg att samma fråga kan ha olika svar och att man inte alltid hittar ett rätt svar på de frågor man behandlar i gruppen. Målet är att bearbeta och utveckla empatin hos barnen och då är det viktigaste i uppgiften att barnen själva kommer till insikt och förstår vad det handlar om att känna medlidande eller agera empatiskt mot någon annan.

Katrin Byréus (1991:17-18) berättar om sitt arbete med forumspel i barngrupper (åldrarna 7 år och uppåt). Hon betonar att ledarrollen ibland kan kännas som en utmaning. Barn har en otrolig fantasi och det kan leda till att de börjar spela upp situationen på sitt alldeles egna sätt. Byréus tar upp ett scenario där tio barn skulle spela upp ett scenario men att det slutligen var 16 barn inblandade i spelet. Hon menar att så länge barnen är koncentrerade på att lösa konflikten så får de hållas men att man snabbt måste rycka in som ledare och föra tillbaka spelet på rätt bana eller avbryta helt om barnen är totalt okoncentrerade. Hon poängterar också den avslutande diskussionens roll för att budskapet i spelet ska nå fram till alla.

En av de viktigaste sakerna att minnas i det förberedande arbetet är att lägga upp klara regler för hur man ska gå tillväga. Träna gruppen med hjälp av övningarna i manualen och kom ihåg att man inte behöver nå fram till forumspelet med en gång. Barnen övar redan empati och medkänsla i de olika uppvärmningsövningarna. Det gäller att prova sig fram och testa när barnen verkar redo att sätta upp ett forumspel.

Erberth & Rasmusson (1991:44) delar in planeringen och utförandet av dramastunden i tre olika faser. I fas 1 handlar det om att gruppen ska lära sig kommunicera. Här gäller det att välja ut lekar och övningar som underlättar gruppens deltagare att ta kontakt med varandra. Här kan man återigen inte nog betona vikten av att, som ledare, skapa en trygg och tillåtande atmosfär i gruppen. De största hindren för kreativitet hos barnen är trots allt rädsla och osäkerhet. Målet med den första fasen är att barnen ska våga ta för sig och våga föra fram sina egna idéer och åsikter. Här är det också viktigt att man samtalar i grupp om vad som händer i övningarna och att alla arbetar tillsammans och skapar något eget i grupp.

I fas 2 övergår man i att ta sig an en annan roll än den man är van vid. Målet här är i stort sätt samma som i fas 1, att barnen ska lära sig lita på sig själv och fortsätta utveckla samarbetet med de andra gruppdeltagarna. Dessa roller man spelar behöver inte vara en del av en stor teaterföreställning utan det räcker med mindre övningar. Gestaltningen av rollen kan t ex ske i form av pantomim- lekar eller andra övningar där man använder hela kroppen, kanske t.o.m några korta repliker. Här påpekar dock författarna att man bra kan börja med lättare övningar och småningom avancera till lite svårare övningar och lekar så att barnen och gruppen fortsätter att utvecklas (Erberth & Rasmusson 1991, s. 44-46).

I den tredje och sista planeringsfasen pratar Erberth och Rasmusson (1991:47) om att barnen här självständigt kan planera och sätta upp ett eget skådespel eller en liten teaterpjäs. I det här fallet, där målet är att arbeta sig fram mot ett forumspel, handlar den tredje fasen om att börja planera inför arbetet med forumspelet. Vilka frågor ska man ta upp? osv.

5.3.1 Allmänt ”tänka på”

Då man arbetar med alternativa arbetsmetoder finns det en del saker som man bör tänka på innan man börjar. Erberth & Rasmusson (1991:54-55) tar upp en del rent praktiska saker i boken *Undervisa i pedagogiskt drama*. Då man arbetar med barn under skolåldern gäller det att se över storleken på gruppen. Under det förberedande arbetet (lekar och övningar)

går det bra att ha en rätt så stor grupp så att alla lär känna alla. Det bör dock påpekas att antalet deltagare i gruppen helst inte ska överstiga 15 stycken men gruppens storlek kan också varieras och anpassas efter verksamhetens syfte och form för dagen. En annan sak som kräver en del tankeverksamhet i början är dramastundens eller verksamhetens längd. I en grupp med ganska små barn (3- 5 år) går det inte att planera in alltför långa arbetspass. Till en början kan det räcka med flera arbetspass á 30 minuter. Då arbetssättet blivit en vana för barnen kan man sakta men säkert förlänga arbetspassen. Det viktiga är inte längden på arbetspassen utan att metoden används kontinuerligt i daghemsverksamheten så att den kreativa processen inte bryts. Det blir som ett nytt sätt att tänka och arbeta och ta in dramatänkandet i hela verksamheten.

Utrymme och utrustning är två element som ibland kan stå som hinder för att man inte arbetar mer med drama på daghem. Man tycker att man inte har utrymme för sådan aktivitet och att man inte vet vad man ska använda för utrustning. Sanningen är ändå den att någon speciell sorts utrustning eller verktyg inte alls behövs. Det viktiga är du och din grupp. Det är gruppens medlemmar som spelar huvudrollen i verksamheten. Det enda som kan vara bra att ha tillgång till är någon form av musikanläggning. I många av övningarna och lekarna används musik som hjälpmedel och för att få deltagarna att slappna av. Utrymmet ni använder er av behöver inte heller vara så speciellt. Rummet där ni har samling passar alldeles utmärkt. Håll er dock borta från kala och, oftast, kalla gymnastiksalar. Dessa gynna inte det kreativa tänkandet. Håll till i ett utrymme där tankarna och fantasin får flöda fritt. Har man tillgång till ett dramarum eller musiksäl så ska man absolut utnyttja det. (Erberth & Rasmusson 1991, s. 56)

Utöver dessa rent praktiska saker så ska man också komma ihåg vad det är för sorts grupp man arbetar med. I det här fallet handlar det om en grupp 5- åringar. Det gäller att minnas vad en femåring förväntas klara av och vad som kan bli för svårt för henne/honom (se kapitel 2).

Erberth och Rasmusson (1991:57) påpekar att det gäller att planera sitt arbete då man arbetar tillsammans med yngre barn. Gruppen ska genomgå alla faser (se kapitel 6.2) så att den kreativa processen och tankegången kommer igång. Kom också ihåg arbetspassens längd, de behöver inte vara för långa att börja med. Knyt också an dramalekarna till andra stunder på dagis (musik, utevistelse, konst och språk). Då man, tillsammans med gruppen, kommit fram till fas 2 i processen påpekar Erberth och Rasmusson att det finns givna teman i daghemmets omgivning. Då man vill arbeta med forumspel som empatistödande

metod så är det i det här skedet man ska ta upp olika frågeställningar som man senare kan behandla i forumspelet.

5.3.2 Övningar inför ett forumspel

För att kunna lägga upp ett forumspel så krävs det att man är ordentligt sammansvetsad som grupp. För att bli det behöver man träna och öva. För det här finns det tillgängliga och användbara lekar och övningar. I arbetsmanualen (se bilaga 1) tar jag upp konkreta övningar och lekar vars syfte är att träna samarbetsförmågan, skapa trygghet i gruppen samt träna gruppens koncentrationsförmåga. Ulla Laxén (1979: 19) säger att om man överhuvudtaget inte klarar av att koncentrera sig på den givna uppgiften så kan man heller inte utvecklas som person.

Målet med att öva upp sig inför ett forumspel är att skapa en trygg stämning i gruppen samt att få till ett arbetsklimat med lika delar lek och allvar. Enligt Katrin Byréus (1990:21) finns det olika lekar och övningar att åstadkomma denna atmosfär på. I sin bok rekommenderar hon bland annat ta-fatt- lekar och gestaltungslekar som bra övningar. Hon menar att lek främjar samarbete, kroppskontakt och icke- utstöttning. Alla dessa delar behövs då man ska bygga upp ett forumspel. Då krävs det att gruppen är trygg och alla känner att man kan lita på gruppen. I gestaltungsövningarna menar Byréus att barnen, genom att gestalta något tema, får öva sig att samarbeta och komma överens om vad som ska gestaltas för de övriga i gruppen. Detta blir otroligt viktigt då man nått fram till det riktiga forumspelet.

I och med att arbetet riktar sig till en barngrupp med 5- åringar (se kapitel 2) så har jag valt ut andra lämpliga övningar från teorin om dramalek samt från teorin om pedagogiskt drama. I kapitel 4 skriver jag om Ulla Laxén som specialiserat sig på skapande verksamhet och dramalek på daghem. Ur hennes bok *Dramalek- levande småbarnspedagogik* (1979) har jag lånat övningar och lekar som jag tycker passar bra in i forumspelskonceptet. Främst arbetar Laxén med koncentration och avslappning. I kapitel 6.2 *Förberedelser inför ett forumspel* använder jag mig av Erberth och Rasmusson (1991). Författarna betonar vikten av att låta gruppen samarbeta och lära sig ta kontakt med varandra. Konkreta övningar och lekar för det här finns i manualen.

De övningar och lekar som finns tillgängliga i manualen (se bilaga 1) är inte menade att bara koppla ihop med de tillfällen som man ska genomföra ett forumspel. Lekarna kan användas för sig och även på så sätt träna olika tankesätt hos barnen. I de olika ta-fatt-lekarna övar barnen indirekt att ta hänsyn till varandra och de lär sig samarbete och att ingen får bli utanför i leken. I Erberths och Rasmussons olika övningar lär sig barn att ta kontakt och röra vid varandra och via det utveckla ett förtroende för sig själv och andra.

6 Avslutande diskussion

Examensarbetet fungerar som bas för den arbetsmanual som utvecklats för daghemspersonalen (se bilaga 1). I arbetet redogörs för metoden och tillämpningen av den tillsammans med en daghemsgrupp. Valet av metod baserar sig på det egna intresset för drama och andra arbetssätt med drama som grund. I och med att forumspel inte används som metod av dagvårdspersonal väcktes intresset att anpassa metoden till lite yngre barn. Forumspel utvecklades till en början för och tillämpas främst med ungdoms- och vuxengrupper.

Frågeställningarna i examensarbetet är: vad innebär resiliens, vad innebär empati samt hur kan forumspel stöda den empatiska förmågan hos barnet? Dessa frågor har även besvarats i examensarbetet. Den viktigaste frågan som behandlas i examensarbetet är om forumspel verkligen stöder utvecklingen av den empatiska förmågan hos barnet. Svaret är ja. Det kan konstateras att gemenskap i en grupp och barns vänskap har ett direkt samband med förmågan till inlevelse och empati. Samtidigt betyder kamratskap mycket för utvecklingen av respekt, samarbete och solidaritet som i sin tur bygger på förmågan till empati. I forumspelet handlar det om att barnen klarar av att samarbeta och att de känner sig trygga i gruppen. Deltagarna måste kunna lita på varandra för att kunna samarbeta. Samarbetsförmågan stöder man via de olika uppvärmningslekarna och övningarna och via dem utvecklas också deltagarnas förtroende för varandra i gruppen. Via forumspel stöder man inte enbart det empatiska tänkandet hos barnet utan man uppmuntrar det också till empatiskt agerande. I själva forumspelet får deltagarna gå in i en situation som kräver att de agerar och tänker empatiskt. Genom att gå in i situationen och ta sig an en roll upplever barnen hur de känns att befinna sig där. Här får barnen också en chans att öva sig inför liknande situationer i framtiden.

Under arbetets gång kunde också konstateras att forumspel stöder andra områden i barnets utveckling. Förutom den empatiska förmågan stöder forumspels- metoden också barnets förmåga att samarbeta och kommunicera. Via de olika övningarna tränar barnen sig i att fatta beslut och respektera de andra deltagarnas förslag. Forumspelet stöder också barnens självkänsla och självförtroende då de märker att de får föra fram sina åsikter och förslag samt får sin röst hörd. Det huvudsakliga målet med examensarbetet är att utveckla och anpassa metoden till den givna målgruppen (5- åringar). Det här målet uppfylls i manualen (se bilaga 1). Här får pedagogen en bild av metodiken kring forumspel samt hur den, i

praktiken, tillämpas tillsammans med en grupp. I och med att metoden traditionellt inte tillämpats med femåringar blev den stora utmaningen att hitta litteratur och material i ämnet. Valet föll då på att inkorporera andra metoder med drama som grund. Dramalek och pedagogiskt drama kan man enkelt tillämpa med den givna åldersgruppen och övningar och lekar inom dessa ämnen passar bra ihop med metodiken kring forumspel.

Syftet med projektet Det resilienta barnet är att hitta och utveckla metoder som kan fungera resursförstärkande i daghem. Metoden i examensarbetet är forumspel och arbetet kring det. Syftet med metoden är att stöda utvecklingen av den empatiska förmågan hos femåringen. Inom projektet talas det om resursförstärkande arbete. De resurser man vill förstärka och stöda hos barnen är social kompetens, resiliens och kommunikativ kompetens. I examensarbetet konstateras att forumspel som metod fungerar ytterst resursförstärkande. Forumspelet stöder barnens förmåga till empati och deras förmåga att samarbeta. I gruppen knyts vänskapsförhållanden som har stor betydelse för utvecklingen av respekt, samarbete och solidaritet som i sin tur lägger grunden för utvecklingen av empati.

För att få en så bred kunskap om ämnesområdet som möjligt användes olika bibliotekskataloger för att hitta litteratur och material inom det. Det visade sig att litteraturutbudet inom forumspel är rätt snävt. Författaren Katrin Byréus (*Du har huvudrollen i ditt liv*, 1990) ordnar fortfarande kurser i hur man leder forumspel. Möjligen kunde deltagandet i en sådan kurs öka förståelsen för metoden samt erbjuda fler anpassningsmöjligheter. Den litteratur som använts i examensarbetet är skriven av pedagoger som arbetar med forumspel samt med andra former av drama.

Manualen är dock endast ännu en prototyp. Då manualen ska testas kommer det säkert att dyka upp frågor och förändringsförslag under processens gång. Redan nu finns det vissa problemställningar som testgruppen kan ta fasta på. Manualen i sig är endast en metodbeskrivning som ska fungera som ett stöd för pedagogen då hon/han arbetar med forumspel. Även om ledarrollen betonas i manualen så finns det inga förslag på introduktion av metoden för personalgruppen. Här kunde man tänka sig att personalen tillsammans ordnar en ”inskolningsdag” för att gå igenom materialet och planera för användningen av den i daghemmet. Ett kapitel som behandlar den här frågan har med avsikt lämnats bort i och med att målet för arbetet är att redogöra för metoden samt dess tillämpning i en grupp. En annan fråga som bör diskuteras är hur arbetet med forumspel kan stöda pedagogen att utvecklas. Arbetet med forumspel i en grupp med ganska små barn kan vara utmanande för pedagogen. Men samtidigt får pedagogen en chans att

utveckla sin förmåga att leda och planera sitt arbete. Här kunde det tänkas att manualen skulle innehålla någon form av utvärderingsblankett för pedagogen. Blanketten skulle deltas fasta på barngruppens utveckling under forumspelsprocessen men också på pedagogens utveckling tillsammans med gruppen.

Examensarbetet tar upp femåringen och dess utveckling. Det här beror på projektets givna målgrupp. Manualen behandlar arbetet kring forumspel tillsammans med en grupp femåringar. På daghem idag är det allt som oftast stora blandgrupper. Det här betyder i sin tur att gruppen femåringar på avdelningen kanske bara består av några få personer. Här kan man då som pedagog fundera på vilka andra barn man kan ta med i forumspelsgruppen. Mitt svar på detta är förskolebarnen. Jag anser att forumspels- metoden lämpar sig för barn som är minst fem år gamla. Katrin Byréus (1990:17) betonar att barnen behöver ha någon sorts uppfattning om förtryck och av att ha blivit orättvist behandlade. Hon arbetar inte med barn som är yngre än sju år. Jag anser ändå att barn i femårsåldern är redo för arbetet med forumspel på basen av deras utveckling. Så vill man ta in andra åldersgrupper i forumspels- arbetet så rekommenderar jag att samarbeta med förskolan och deras 6-åringar.

Som avslutning kan ännu konstateras att forumspel ska vara roligt. Man ska, som pedagog, inte känna sig rädd för att prova på det. Hur arbetet framskrider beror helt och hållet på gruppen. Man kan inte förvänta sig att allting går enligt planerna. Men det gör ingenting, man kan alltid ta en paus och göra något annat för att sedan prova forumspelet igen någon annan gång.

Källförteckning

Tryckta källor:

Boal, A. (1977) *För en frigörande teater- 200 övningar och lekar för skådespelare och icke-skådespelare som vill uttrycka sig med teater*. Stockholm: Gidlunds

Borge, A. (2005) *Resiliens- risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur

Byréus, K. (1990) *Du har huvudrollen i ditt liv*. Stockholm: Liber utbildning AB

Erberth, B. & Rasmusson, V. (1991) *Undervisa i pedagogiskt drama*. Lund: Studentlitteratur

Eysenck, M. (red.) (2003) *Psykologi- ett integrerat perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Grünbaum, A. (2010) Barns lekdrاما och performanceteater. *Dramaforum nr. 1/2010* s.16

Grünbaum, A. & Holmgren- Lind, L. (2010) Drama är liksom leken livets skola. *Dramaforum nr. 1/2010* s.17-18

Holm, U. (2002) *Empati- att förstå andra människors känslor*. Stockholm: Natur och Kultur

Laxén, U. (1979) *Dramalek- levande småbarnspedagogik*. Esbo: Ab Svenska Läromedel

Mangs, K. & Martell, B. (1995) *0-20 år i psykoanalytiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Pape, K. (2006) *Social kompetens i förskolan- att bygga broar mellan teori och praktik*. Stockholm: Liber

Stoor- Grenner, M. & Kirves, L. (2010) *Mobbar även små barn?* Helsingfors: Folkhälsan och Mannerheims barnskyddsförbund (MLL)

Sylvander m.fl (1992) *Empati- känna, förstå och växa*. Stockholm: Almqvist & Wiksell förlag AB

Tetzchner, Stephen von. (2005) *Utvecklingspsykologi- barn och ungdomsåren*. Lund: Studentlitteratur

Ungar, M. (2005) *Handbook for working with children and youth- pathways to resilience across cultures and contexts*. California, USA: Sage Publications Inc.

Elektroniska källor:

Byréus, K. (2009). *Forumspel- genrepa livet*. Tillgänglig:
http://www.byreus.com/metod_forum.php Hämtad: 19.1.2010

Ellneby, Y. (2008). *Growing People*. Tillgänglig:
<http://www.growingpeople.se/templates/Page.aspx?id=2684> Hämtad: 14.12.2009

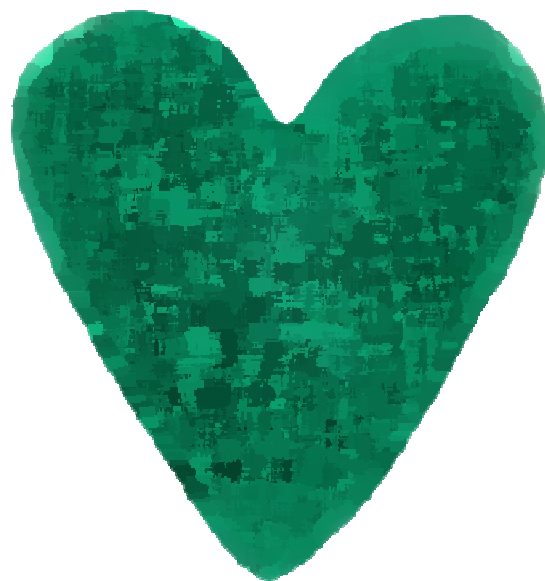
Linköpings universitet (2010). Tillgänglig: <http://www.liu.se> Hämtad: 2.9.2010

NTNU Norges teknisk- naturvetenskapelige universitet (2001). Tillgänglig:
<http://www.ntnu.no/doktorgrader/dr.art/04.01/guss.html> Hämtad: 2.9.2010

Tillämpa forumspel i daghem

En arbetsmanual för daghemspersonalen

Klara Sonntag

Innehåll

1	Förord.....	1
2	Inledning.....	2
3	Allmänt om forumspel.....	3
3.1	Forumspel som empatiutvecklande arbetssätt	4
4	Allmänna förberedelser	6
5	Övningar och lekar	8
5.1.1	Startlekar	8
5.1.2	Ta- fatt	10
5.1.3	Rörelseövningar.....	12
5.1.4	Gestaltningsspelet "Här kommer vi"	13
5.1.5	Kontaktövningar.....	14
5.1.6	Tillitsövningar	15
5.1.7	Avslappningsövningar.....	15
6	Forumspel för femåringar	17
6.1	Pedagogen i rollen som skådespelare	17
6.2	Indelning av deltagarna i två grupper	18
6.2.1	Grupp 1, skådespelarna	18
6.2.2	Grupp 2, åskådarna	18
6.3	Ett forumspel steg för steg	19
6.4	Diskussion kring problemlösningen.....	20
6.5	Val av fråge- och problemställning	21
6.6	Forumspel som tillfällig konfliktlösare	21
7	Sammanfattning	22
	Källor och annan referenslitteratur	24

1 Förord

Det du nu håller i din hand är en färdig manual redo att användas. Manualen är skriven med tanke på ditt arbete och din arbetserfarenhet samt med hopp om att den kan motivera dig till att prova på något nytt.

Forumspel är en spännande metod full av möjligheter. Målet är att forumspelsmetoden, med hjälp av den här manualen, ska bli vanligare på daghem än vad den är idag. Arbetet med frågor kring empati blir roligare, mer fartfyllt och enklare att förstå med hjälp av manualen.

Den här manualen är dock ännu bara en prototyp. Den har inte testats på femåringar men den grundar sig på arbetet med forumspel tillsammans med skolelever (7 år och äldre) och på arbetet med andra metoder, med drama som grund, tillsammans med daghemsbarn.

Jag hoppas ändå att denna arbetsmanual kan erbjuda ett nytt sätt att arbeta kring svåra frågor tillsammans med barnen.

Lycka till!

Klara Sonntag

Åbo, 6 oktober 2010

2 Inledning

Arbetsmanualen *Tillämpa forumspel i daghem* är slutprodukten av examensarbetet *Forumspel som empatistödande arbetssätt*. Examensarbetet är skrivet inom ramen för Yrkeshögskolan Novias, i Åbo, projekt *Det resilienta barnet*. Syftet med projektet är att hitta och utveckla olika metoder och arbetssätt som fungerar resursförstärkande på daghem. Manualen är riktad till daghemspersonalen och syftet är att den ska motivera personal till att prova på något nytt samt att arbeta med frågor kring empati och medkänsla i barngruppen. Målgruppen för projektet och för examensarbetet är 5- åringar.

Manualen är uppbyggd så att den är färdig att användas. Man ska inte behöva någon information utöver den man har att tillgå här. Till att börja med får man en överblick av metoden samt hur den uppstod. Här presenteras också forumteaterns grundare Augusto Boal och Katrin Byréus som utvecklat metoden forumspel tillsammans med unga och vuxna. I resten av manualen redogörs det för hur de olika lekarna och övningarna ska gå till i praktiken samt hur man tillämpar forumspels- metoden tillsammans med en daghemsgrupp.

I manualen motiveras också de olika anpassningsval som gjorts då metoden har anpassats till målgruppen. Då jag bekantat mig med Katrin Byréus arbete med forumspel märkte jag att de uppvärmningsövningar hon använde sig av tillsammans med sina skolelever verkade för svåra för målgruppen, 5- åringar. För att anpassa metoden till femåringar valdes lekar och övningar ut från andra arbetssätt med drama som grund. Jag har använt mig av barnträdgårdsläraren Ulla Laxén och inspirerats av hennes arbete med Dramalek i daghem. Jag har också bekantat mig med grunderna för pedagogiskt drama och använt mig av lekar och övningar från dramapedagogerna Bodil Erberths och Viveka Rasmussons arbete med förskolebarn.

Lekarna och övningarna som ingår i manualen har jag valt ut på basen av deras syfte. De flesta lekar har som syfte att utveckla barns samarbetsförmåga och sätt att se på saker. Det här stöder barnen då man arbetar kring empatifrågor i forumspelet.

3 Allmänt om forumspel

Forumteater eller forumspel som metod uppstod i Brasilien utgående från teatermannen Augusto Boals arbete på Arenateatern i São Paulo. Boal och hans skådespelare ville göra teater som skulle återspegla det latinamerikanska folkets liv och kultur. Det här gjordes genom sk. simultan textskrivning. Det här gick ut på att skådespelarna spelade upp en scen/ intrig med ett krisartat slut. Då de nått fram till krisen stoppade de och frågade publiken hur de skulle spela vidare och med vilka repliker. Skådespelarna iscensatte sedan publikens förslag samtidigt som några andra skrev ner handlingen. De här intrigerna spelade man sedan upp för olika arbetargrupper för att skapa sig en bild av deras arbetsförhållanden. Boal kallade metoden för De förtrycktas teater.

De förtrycktas teater baserar sig på två grundprinciper. För det första vill man via teater omvandla åskådaren från passiv varelse och just åskådare till huvudrollsinnehavare. För det andra så vill man inte enbart reflektera över det förflutna utan också förbereda sig för framtiden.

Under en av Arenateaterns intrigspel lyckades inte skådespelarna iscensätta det som en man i publiken föreslagit så att han blev nöjd. Detta ledde till att Boal irriterat kallade upp mannen på scenen så att han själv skulle få visa vad han menade. Här gick startskottet för forumteater. Metoden går ut på att publiken kommer med förslag och själva får agera på scenen på det sätt som de skulle vilja se problemet löst.

Forumteater, i den form som Augusto Boal utvecklat, riktar sig till grupper med vuxna. I Sverige arbetar Katrin Byréus med barngrupper och en liknande metod. Hon kallar metoden för forumspel. Forumspel är en form av rollspel där man behandlar frågeställningar och problem som är aktuella för den grupp man arbetar med. Spelet är mycket kort, ca 5-10 minuter. Man spelar upp en situation som är lätt för åskådarna att känna igen. Spelet slutar alltid med en olöst konflikt som ska motivera åskådarna till att försöka hitta en lösning. Gruppen med spelare börjar om från början och spelar upp samma situation igen. Nu är det fritt för vem som helst i publiken att ropa STOP och gå in i spelet och byta ut en spelare (huvudrollsinnehavaren) för att visa hur han/hon skulle agera i samma situation.

Forumspel gör det alltså möjligt för åskådarna att sätta sig in i olika roller och situationer och skapa sig en egen bild av hur det känns osv. Spelet erbjuder barnen en ypperlig chans att öva sig inför framtida konfliktlösningssituationer.

Augusto Boal betonar att "Den åskådare som förmår utföra frigörande handlingar under ett forumteater- spel blir i själva verket stimulerad till att utföra dessa frigörande handlingar också i det verkliga livet, även om det hela bara varit fråga om lek".

3.1 Forumspel som empatiutvecklande arbetssätt

Ravi Shankar, en indisk filosof, har en gång sagt att "barn är vänliga av naturen" och "genom aktiva lekar där barnen får utveckla sin empati" fortsätter de att vara vänliga.

Förmågan att utveckla inlevelse och känsla av medlidande är troligtvis medfödd hos barnet. Alla barn föds med förutsättningar för empati men dessa utvecklas först då barnet börjar samspela med andra människor. En viktig poäng här är att barnet självt måste ha upplevt omsorg och medkänsla för att kunna utveckla sin egen empatiska förmåga. Vänner och vänskap är en annan viktig faktor för att barn ska utveckla sin empatiska förmåga. Kamratskap är av stor betydelse för barns utveckling av respekt, samarbete och solidaritet och dessa fungerar som byggstenar för den empatiska förmågan.

Forumspel som metod är i allra högsta grad en lek. Det handlar om samarbete och en känsla av trygghet i grupp. Deltagarna i gruppen måste kunna lita på varandra och de måste kunna lita på och känna sig trygga med varandra för att klara av att samarbeta. Grundprinciperna för forumteater och forumspel är som sagt för det första att förändra speldeltagaren från passiv mottagare till handlingens subjekt. Det vill säga att man vill utveckla deltagaren till skapare och nydanare i sitt eget liv. Den andra grundprincipen bygger på att man inte bara ska diskutera det förflutna utan förbereda sig för framtiden. Via forumspel får deltagarna också en chans att sätta sig in i olika roller och situationer och skapa sig en egen bild av vad som händer och vilka känslor som väcks. På det här sättet över sig gruppen inför liknande situationer i framtida, verkliga, situationer.

Via forumspel utvecklas alltså barnet inte bara att tänka empatiskt utan också att agera empatiskt. Genom arbetet med forumspel förbereder vi barnen för framtiden och påverkar deras sätt att tänka och agera i olika situationer.

4 Allmänna förberedelser

Avsikten med denna manual är att det ska kännas tryggt att använda den. Man ska som pedagog inte känna att man inte kan tillämpa metoden för att man inte har den rekvisita eller det utrymmet som krävs. Egentligen ska man inte behöva någonting annat än en stor yta där man kan röra sig och tillgång till musik i vissa lekar. En gymnastik- eller samlingssal går bra att använda eller lekplatsen ute på gården.

Det som dock krävs då man ska arbeta med forumspel är möjligheten att skilja "skådespelar"-gruppen från åskådargruppen (se kapitel 5.2 *Indelning av deltagarna i två grupper*). Det är också viktigt att man övar upp inför forumspelet ordentligt (se kapitel 4 *Övningar och lekar*). Frågeställningarna man tar upp i ett forumspel kan vara vilka som helst bara de är bekanta och aktuella för gruppen. Arbetet med forumspel på dagis kan t ex hantera frågor om känslor som väcks då man inte får vara med och leka. Fråga också barnen vilka sorters frågor de vill behandla. Det gäller också, som pedagog, att komma ihåg att hela poängen med forumspelet är att hitta olika svar på samma fråga och att inget svar är det absolut rätta. Vårt mål med forumspelet är ju att utveckla och stöda barnens empati så den viktigaste uppgiften är att barnen själva kommer till insikt och lär sig se vad det innebär att känna medlidande och agera empatiskt mot någon annan.

I kapitel 5 *Forumspel för femåringar* beskrivs hur ett forumspel går till steg för steg. Här betonas ledarrollen starkt. Det är viktigt att veta att ledarrollen kan kännas som en utmaning då man arbetar med forumspel och barn. Barn har en otrolig fantasi och de kan spela upp scenarier på sitt alldeles egna sätt och det blir svårt för ledaren att hålla reda på alla. En bra minnesregel är att så länge barnen är koncentrerade på att lösa problemet så kan de få hållas, annars är det bara att avbryta och hitta på någonting annat. Här blir det också viktigt att betona spelets ritualer och regler. Spelritualerna lär och tränar man via de olika övningarna och man behöver inte nå fram till forumspelet med en gång. Hela den här manualen tillämpar man inte under ett och samma tillfälle.

Dramapedagogerna Bodil Erberth och Viveka Rasmusson delar in förberedelserna och genomförande av dramastunder i tre faser:

Fas 1: Kommunikation

Gruppen lär sig lita på varandra och arbeta tillsammans för ett gemensamt mål. Här väljer pedagogen ut lekar och övningar som passar in för detta syfte. Man vill skapa en trygg och tillåtande atmosfär i gruppen. Det handlar om att barnen märker att de får vara med och påverka och att de kan få fram sina åsikter utan att behöva skämmas. Målet med den första fasen är att barnen tar för sig och vågar ta plats i gruppen. I den första fasen är det också viktigt att samtala i grupp om vad som händer i de olika lekarna och övningarna och betona hur viktigt det är att arbeta tillsammans.

Fas 2: Rolltagande

Målet här är att barnen fortsätter lita på sig själva och på andra samt att de fortsätter utveckla samarbetet i gruppen. När man talar om rolltagande så behöver det inte betyda stora teaterföreställningar utan små rollekar i form av pantomimövningar eller gestaltningsövningar (se gestaltningsövningen "Här kommer vi" i kapitel 4.1.5). Här kan också påpekas att man i början kan tillämpa lite lättare övningar (se Följ John i ring i kapitel 4.1.4) för att sedan avancera till lite mer utmanande övningar.

Fas 3: Producera en "teaterföreställning"

I och med att vi arbetar med forumspel så är det i den här fasen man börjar planera för själva spelet. Vilka frågeställningar ska man behandla? osv. Nu kan man börja göra barnen bekanta med idén om att lära via forumspel. Här kan man också tänka sig att ledaren, i början, spelar upp små scener för gruppen och låter gruppmedlemmarna delta i diskussionen och så småningom delta i spelet och gå in och ändra på handlingen (se kapitel 5.1 *Pedagogen i rollen som skådespelare*). Här får man känna efter hur gruppen är redo att arbeta.

5 Övningar och lekar

För att kunna göra ett forumspel krävs att man "värmer upp" inför det. Som uppvärmning kan man använda sig av olika lekar. Idén med lekarna och övningarna är att barnen som grupp får arbeta tillsammans. Lekarna gör också att det blir en avslappnad och lugn stämning i gruppen. I och med lekarna lär sig också barnen att känna och respektera varandra och det är otroligt viktigt då man vill nå fram till ett forumspel. I det här kapitlet finns det en hel del användbara lekar som fungerar bra då syftet är att värma upp en grupp och få deltagarna att samarbeta. Kom också ihåg att man inte varje gång behöver komma med nya lekar. Barn leker gärna lekar de känner igen och tycker om. Steg för steg kan man sedan introducera nya lekar och övningar.

5.1.1 Startlekar

För att komma igång med dramastunden eller för att betona vad det är den här samlingen ska handla om är det bra att ha en startlek. En startlek fungerar som en sorts "signaturmelodi" påminner gruppen om vad som brukar hända efter just den leken. En startlek kan vara vilken som helst. Det kan vara en sång, en rörelselek med musik eller en namnlek. I det här kapitlet finns exempel på en namnlek, en sånglek och en rörelselek.

Trollparaplyleken

Syftet med leken är att barnen lär sig varandras namn samt att skapa en trygg och avslappnad atmosfär, där alla barn ska kunna känna att de är accepterade och att de presterar något.

Leken går till så att barnen står i ring, tätt intill varandra, och håller varandras händer. Lekledaren står i mitten. Ledaren spänner upp ett imaginärt paraply som alla i gruppen ryms under. Paraplyet fungerar så att då man hukar sig ner på golvet får man bara viska sitt eget namn, då paraplyet är på vanlig höjd får alla säga sitt namn med vanlig röst och när paraplyet lyfts högt upp får man ropa sitt namn. Lekledaren höjer och sänker paraplyet så många gånger tills hon/han märker att hon/han lyckats skapa en avslappnad stämning i gruppen. De första gångerna man höjer och sänker paraplyet kan man låta barnen säga sina namn

tillsammans och sedan några gånger låta barnen säga sina namn i tur och ordning.

Känna- visan

Den här sången passar bra som start på dramastunden. Temat för sången är vänskap och, i mitt tycke, empati och medkänsla och det är ju dessa egenskaper vi vill utveckla och stöda hos barnen.

Lekbeskrivning:

Deltagarna står i en stor ring.

Man kan höra   händerna bakom öronen

vad någon ser   händerna ovanför ögonen

Man kan känna   händerna i kors på bröstet

vad någon hör   händerna bakom öronen

Man kan räcka

sin vän en hand   ta varandra i hand

komma närmare

varann   ett steg inåt i ringen

När sången sjungits många gånger står alla riktigt tätt ihop.

Sångtexten:

Man kan höra vad någon ser

Man kan känna vad någon hör

Man kan räcka sin vän en hand och

komma närmare varann.

(Noter och ackord till sången finns i sångboken *Da Capo- musik för åk 0-2*)

Fruktsallad

Gruppens deltagare sitter på varsin stol i ring. En av deltagarna står i mitten (det här kan vara pedagogen). Alla deltagare blir tilldelade ett namn på en frukt som de ska lystra till under lekens gång (t ex banan, äpple, apelsin). Lekledaren (som står i mitten av ringen) ropar ut ett fruktnamn t ex banan. Alla bananer ska nu byta plats med varandra. Under bytet försöker lekledaren ta en av de tomta stolarna. Om hon lyckas blir en av bananerna utan stol och han/hon blir ny lekledare och får ställa sig i ringens mitt. Om man vill få upp farten på leken kan man som lekledare ropa "fruktsallad" och då ska alla deltagare byta plats med varandra. I den här leken kan man också använda sig av städer, djur eller andra teman.

5.1.2 Ta- fatt

Ta- fatt är en rolig lek där man får springa av sig och få utlopp för sin energi. Ute är ta- fatt speciellt roligt. Ta- fatt är också ett bra sätt att fortsätta dramastunden efter startleken. Via springandet blir gruppen av med överloppsenergi som kanske annars stör koncentrationen i gruppen då man ska börja med andra övningar som kräver en högre grad av koncentration. De flesta daghem har sina vanliga ta- fatt- lekar och de passar också bra att använda. Det kan också vara bra att i början leka ta- fatt- lekar som är bekanta för barnen. Efter ett tag kan man sedan införa nya ta- fatt- lekar.

Några viktiga saker för ledaren att komma ihåg är att ta- fatt är en fartfylld lek. Om leken går fram långsamt hinner deltagarna börja fundera över sin egen delaktighet och om de ser annorlunda ut än de andra eller liknande. Se också till hur du fördelar uppgifterna i leken. Den som jagar behöver inte vara den som alltid tar mest plats i gruppen, fördela uppgifterna rättvist. Kom också ihåg att byta lek eller den som jagar ofta så att alla har en chans att prova på den rollen.

Pepparkaksgubbarna

Den här formen av ta- fatt går ut på att alla i gruppen står i ring parvis, med ansiktena vända in mot ringen. Två i gruppen står i ringens mitt och börjar jaga varandra. Den ena kan "rädda" sig genom att haka fast i något av de par som står i ring. Den som nu blir "överlopps" blir jagad istället och kan rädda sig på samma sätt som den förste. Så här fortsätter man så länge man orkar.

Befrielse- ta- fatt

Här går leken ut på att den som jagar nuddar vid de andra någonstans på kroppen (t ex i armen). Den som blir tagen måste stanna och ställa sig bredbent och vänta på att bli "befriad" av någon av de andra deltagarna. För att befria en kompis som står och väntar måste man krypa mellan hans/hennes ben. Medan man räddar någon kan man inte bli tagen. Här är det alltså samma person som jagar hela tiden, därför kan den vara bra att leka kortare stunder och sedan byta ut den som jagar.

Namn- ta- fatt

Den som jagar nuddar de andra på kroppen. Den som blir tagen stannar upp och ställer sig med armarna över huvudet. Nu kan vem som helst av de andra rädda den som blev tagen genom att lägga sina händer på hans/hennes axlar och säga hans/hennes namn högt och tydligt. Då får den räddade fortsätta vara med och springa igen. Medan man räddar någon annan kan man inte själv bli tagen.

Monster och hoppetossor

I den här ta- fatt- leken är en av deltagarna ett monster. Monstret rör sig stelt och med långa kliv och utbredda armar. De övriga deltagarna är hoppetossor som hoppar omkring jämfota med händerna på ryggen. Monstrets uppgift är att ta fast hoppetossorna så att de också blir monster. Så småningom har alla deltagare blivit monster och leken är slut.

5.1.3 Rörelseövningar

Med rörelseövningar lär sig barnen att ta plats och göra bort sig. Man lär sig att man kan och får skratta åt sig själv. Dessa lekar passar bra då man vill öva sig att stå inför publik samtidigt som de stärker barnens självförtroende.

Följa John i ring

Deltagarna står i en ring. En deltagare, John, går in i ringen och gör valfria rörelser som de andra i ringen ska härma. Byte av John sker när han går tillbaka till sin plats och visar att någon annan ska gå in i ringen. Man kan också byta ut John genom att någon i ringen stannar upp och klappar i händerna tills alla stannat och klappar i händerna och någon ny tar över rollen som John.

Kopplarna

Här behöver man ha tillgång till en musikanläggning (kassett- eller CD-spelare) och till livlig musik.

Alla rör sig fritt till musik. När musiken stannat ropar lekledaren ut en kroppsdel (arm, ben, axel). Deltagarna måste således "koppla ihop" denna kroppsdel med närmaste kamrats. Nu startar musiken igen och alla rör sig i rummet fortfarande "ihopkopplade" till sin kompis. När musiken stannat igen står man för sig själv tills en ny kroppsdel ropas ut och man får "koppla fast" i någon annan.

Rockringarna

Här behöver man rockringar och livlig musik.

Lekledaren lägger ut ett antal rockringar på golvet. Deltagarna rör sig till musik. När musiken tystnar gäller det att snabbt ställa sig i en rockring. Ingen får bli utanför ringarna så det gäller att ställa sig flera i samma ring. För varje omgång man leker plockar lekledaren bort en av ringarna och det gäller att fler och fler får plats i samma ring.

5.1.4 Gestaltungsleken ”Här kommer vi”

Den här leken är otroligt bra som övning inför arbetet med forumspel. Genom att tillsammans bestämma sig för något tema får barnen öva sig i att samarbeta och komma överens om vad de ska gestalta för de övriga i gruppen. Detta blir otroligt viktigt då man nått fram till det riktiga forumspelet. Vad som behövs för att leka ”Här kommer vi” är en stor yta så att lagen ryms att springa (leken passar bäst utomhus eller i en gymnastiksal). Barnen delas upp i två lag som står mittemot varandra med springyta emellan. Lagen bestämmer på var sitt håll vad de ska föreställa och gestalta för det andra laget. Här kan man också tänka sig att ledaren kommer med förslag på olika teman och föremål som barnen kan föreställa. Det kan t ex vara scener ur någon film eller ordspråk och så vidare. Här får man använda sin fantasi.

Då lagen valt sitt tema börjar det ena laget med att arm- i- arm komma gående och glatt ropande till det andra laget ”Här kommer vi, här kommer vi!”. Då deltagarna i det andra laget tycker att avståndet är lagom ropar de STOP! Nu är det dags för den rörliga gruppen att gestalta sitt tema så att de andra kan gissa vad de föreställer. Då det rätta ordet hittas upplöses gestaltningen och gruppen delar på sig och börjar springa tillbaka till sin sida av planen. Det lag som just gissat rätt ska försöka ta fast så många som möjligt från gestaltarlaget, de fasttagna blir nu deltagare i åskådarlaget istället.

Det som barnen lär sig i och med denna lek är grunderna till ett forumspel. I gestaltungsleken finns alla element som också finns i forumspelet. För det första måste gruppen tillsammans komma fram till ett tema de vill gestalta och komma fram till hur de ska göra det. För det andra övar de upp självförtroendet och självkänslan som krävs för att uppträda inför en publik. Detta händer då de arm- i- arm tågar fram mot det andra laget. För det tredje ska barnen gissa sig fram till rätt svar. Genom att ropa ut alternativ och gissningar lär de sig att göra bort sig i grupp och märker här att det inte gör någonting om man svarar fel. Man ropar ut en massa alternativ som är fel men genom att våga gissa kommer man snart fram till rätt svar. Samtidigt som barnen tränar allt detta får dessutom de som blir fasttagna av det motsatta laget en chans att ändra sina tankebanor helt. Genom att först planera en gestaltning med sitt första lag för att sedan byta lag helt och hållet och förverkliga en annan idé där. Hela den här delen behövs för att kunna genomföra

ett forumspel där man som åskådare får gå in och ändra det redan planerade spelet med sina egna nya repliker och idéer.

Som pedagog upplever man också andra positiva effekter av den här leken. I och med att grupperna hela tiden ändrar och att barnen inte kan välja i vilken grupp de ingår i så kommer det att skapas nya samarbetsförhållanden. Barn som tidigare inte lekt ihop eller över huvud taget tagit någon notis om varandra kommer nu att planera och förverkliga sina planer tillsammans.

5.1.5 Kontaktövningar

Syftet med de här övningarna är att vänja deltagarna vid att röra vid varandra. Lekarna kräver att man klarar av att hålla varandras händer, stå tätt intill varandra och se varandra i ögonen. För vissa barn kan detta kännas svårt beroende på uppfostran och vanor hemifrån. Genom att leka olika kontaktövningar kan man övervinna eventuella obehagskänslor hos barnen.

Ordna efter ögonfärg

Ge gruppen i uppgift att ställa sig på rad enligt ögonfärg, ljusast ögon (blåast) först och mörkast ögon (brunast) sist (eller tvärtom). Gruppen ska klara av uppgiften själv utan hjälp från ledaren. Det här kräver att man tittar varandra i ögonen och rör vid varandra för att hitta rätt plats. Man kan också variera genom att be gruppen ställa sig enligt hårfärg, födelsedatum o. dyl.

Fågelkvitter

Deltagarna i gruppen rör sig runt i rummet med slutna ögon. Ledaren, som fungerar som övervakare) utser en i gruppen som får agera fågel (utan att resten av gruppen vet vem det är). Då gruppen går omkring så stöter de till varandra. Då man gör det säger man "kvitt- kvitt" och väntar att den andra ska svara. Säger den andra "kvitt- kvitt" fortsätter man att röra sig i rummet. Den som är utsedd till fågel är den enda som inte svarar om man stöter till denna. Då man stöter ihop med fågeln och alltså inte får något svar "hakar" man fast i denna och följer med fågeln dit den går. Så småningom är det fler som håller fast i fågeln och leken är slut då alla har hakat fast i varandra till en "klump".

Tusenfotingen

Hela gruppen bildar en tusenfoting genom att stå eller sitta tätt efter varandra och hålla varandra om midjan. Nu ska tusenfotingen röra sig framåt.

5.1.6 Tillitsövningar

Med hjälp av tillitsövningar lär man sig att stödja och hjälpa varandra. Deltagarna lär sig att lita på varandra och på det sättet samarbeta bättre i olika grupper.

Trygghetsringar

Deltagarna bildar ringar med 5-6 personer. En står i mitten av varje ring och rör sig omkring i salen. Ringen finns alltid runt personen som ett skyddande skal. För bästa effekt utför man övningen under tystnad.

Stå och sitt

Deltagarna sitter i ring. Alla sträcker sina händer tvärs över ringen och ser till så att man inte tar i samma person med båda händerna. Nu ska hela ringen försöka resa sig upp samtidigt.

Man kan också genomföra övningen i par. Då står paren med ryggar mot varandra och fattar varandras armar med armkroksfattning. Nu ska paren försöka sätta sig ner och resa sig upp tillsammans vilket inte alls är så lätt om man inte samarbetar.

5.1.7 Avslappningsövningar

För att kunna utnyttja sin kreativitet krävs det att man är fri från spänningar (både fysiska och mentala). För att kunna gå in i en roll och fullt koncentrera sig på den kan man inte samtidigt vara spänd och nervös. Ett barn har inte samma förmåga att stressa som en vuxen har, men det kan ha svårt att koncentrera sig eller vara för uppspelt för att kunna sitta still. För barn är det viktigt att uppleva hur det är att ligga helt stilla. Det är också bra om de får föreställa sig något konkret som gör det lättare att förstå skillnaden mellan spänd och avspänd (t ex en snögubbe). Avslappningsövningar passar bäst som avslut på dramastunden.

Ett exempel på avslappningsprogram för barn:

Alla rör sig till musik. När musiken stannar "fryser" man rörelsen och blir till en staty. Då musiken stannar för sista gången blir man en snögubbe. Det är varmt i salen och gubben smälter mer och mer och till sist blir han bara en vattenpöl på golvet.

Man blir sedan till en trasa som torkar upp vattnet från golvet. Vrid ur trasan några gånger och ligg sedan som en urvriden trasa, helt avslappnad.

Om man inte vill leka snögubbar kan man leka att man är spagetti som är hård, men som bli mjuk då man kokar den.

För att barnen ska slappna av kan man också be dem arbeta parvis med att massera varandra.

6 Forumspel för femåringar

Då man övat och lekt och "tränat upp" sig inför forumspelet är det dags att genomföra det. Ett forumspel behöver inte alls vara svårt att genomföra. Det gäller att hitta en frågeställning/ problemställning som är bekant för deltagarna. Här kan man diskutera tillsammans i gruppen vad man vill gestalta samt vilken frågeställning man vill behandla. Ett forumspel för femåringar går till stort sätt till på samma sätt som när man genomför det med skolelever eller vuxna. Det är förberedelserna som skiljer sig från arbetet med dessa grupper.

I det här kapitlet redogörs det för hur själva forumspelet ska gå till och vilka uppgifter var och en i gruppen har. Här ges förslag på variationer. I kapitel 5.1 *Pedagogen i rollen som skådespelare* ges förslag på hur man kan arbeta i början innan barnen är tillräckligt bekanta med arbetssättet. Även om man övar och leker sig fram till själva forumspelet så kan det kännas skrämmande att genomföra spelet för första gången. Det gäller ändå att komma ihåg att man inte lär sig allting på en gång utan det behövs flera tillfällen för att riktigt komma in i själva metodiken. Det gäller att prova sig fram.

6.1 Pedagogen i rollen som skådespelare

Till en början kan det vara svårt för barnen att riktigt förstå idén bakom forumspel. Därför kan det kännas skrämmande för dem att delas in i två grupper där den ena gruppen spelar upp ett scenario och den andra gruppen går in och ändrar och ger nya förslag. Därför kan det vara bra att till en början bara låta barnen se ett scenario och sedan diskutera i grupp tillsammans med pedagogen hur det borde gå till i verkligheten. Här kan pedagogen ta sig an rollen som "skådespelare". Dessa första frågeställningar ska vara lätta för barnen att känna igen och idén är att de ska känna sig motiverade att lösa problemet som ställs framför dem. Pedagogen kan "spela" upp ett scenario eller berätta en saga där huvudrollsinnehavaren blir orättvist behandlad. Det behöver inte vara så invecklat, huvudsaken är att situationen är lätt att förstå för gruppen. Efter berättelsen eller "spelet" av pedagogen får barnen svara på frågor som Var det rätt som hände i sagan? eller Hur skulle det tror ni kännas att vara med om en sådan här sak? och så vidare.

Så småningom kan pedagogen ta hjälp av någon frivillig i gruppen som vill vara med och "spela upp" ett scenario som de sedan ska diskutera. Efter ett tag vill fler och fler vara med och spela och då kan man dela in deltagarna i skådespelare och åskådare.

6.2 Indelning av deltagarna i två grupper

Nu är det dags att dela in deltagarna i två grupper. Den ena gruppen består av "skådespelarna" som ska gestalta problemet för "åskådarna", den andra gruppen. Här gäller det att förbereda skådespelarna och hjälpa dem att öva på sina roller. Det här kan man t ex göra medan resten av gruppen är ute på gården innan forumspelet ska ta plats. Åskådarnas uppgift blir att lösa problemet genom att gå in i handlingen och ändra på den så att gruppen får en lösning på problemet.

6.2.1 Grupp 1, skådespelarna

Skådespelarnas uppgift är att välja ett scenario att spela upp och sedan öva in det så att de kan uppträda med det inför grupp 2, åskådarna. Pedagogen stöder och hjälper skådespelarna att hitta sina roller och problemet som de ska gestalta. Det behövs ingen rekvisita eller scenkläder till själva spelet men stolar och bord eller annat som redan finns i rummet kan man bra använda sig av. Det är också viktigt att skådespelarna använder sig av sin kropp och utför rörelser som beskriver deras roll och karaktär. Det ska vara lätt för åskådarna att se vem som är vem i spelet.

6.2.2 Grupp 2, åskådarna

Åskådarnas uppgift blir aktuell först efter att skådespelarna spelat upp sitt inövade scenario. Då situationen är klar för åskådarna och de har fått se spelet två gånger får de komma med förslag på förändringar i handlingen. I början kan det räcka med att man muntligt kommer med sina förslag för att sedan så småningom gå in i själva spelet och gestalta sin förändring. Här gäller det också att prova sig fram och känna efter hur deltagarna är redo för det ena eller det andra.

6.3 Ett forumspel steg för steg

När det kommer till själva spelet så finns det lite regler. För det första ska det inte vara långt, ca. 5-10 minuter. För det andra måste det tydligt komma fram vem som är huvudrollsinnehavaren, för det är honom/henne som åskådarna kan byta ut. Lösningen som huvudrollsinnehavaren ger som första förslag måste vara uppenbart fel. Den ska dessutom motivera åskådarna till att vilja komma med nya och "rätta" lösningar på problemet.

Forumteater och forumspel delas in i tio faser varav 8 tillämpas i den här manualen (fas 5-7 blir mest aktuell tillsammans med vuxna). I kapitlet redogörs ändå för alla 10 faser.

Fas 1: Här spelar skådespelarna upp det scenario som de övat in och tydliggör sina roller så att karaktärerna blir klara för åskådarna.

Fas 2: Efter att situationen spelats upp frågar JOKERN (se fas 8)/ lekledaren åskådarna om de håller med om den problemlösning som huvudrollsinnehavaren föreslog. Här antar man att åskådarna svarar nej. Efter detta spelar man upp scenariot igen precis på samma sätt som första gången. Nu upplyser man åskådarna att vem som helst av dem kan gå in och ändra på handlingen, man får alltså byta ut huvudrollsinnehavaren och lösa problemet på sitt eget sätt.

Fas 3: Nu är det fritt för vem som helst av åskådarna att gå in i spelet och byta ut huvudrollsinnehavaren. För att gå in i spelet räcker det att åskådaren ropar STOP och får deltagarna i spelet att stanna upp i det ögonblick de befinner sig. Åskådaren byter ut huvudrollsinnehavaren och tar sig an den rollen själv. Man börjar om med spelet från det ställe som åskådaren önskar.

Fas 4: Den ursprungliga huvudrollsinnehavaren stannar kvar som stöd för åskådaren och hjälper till att stimulera honom/henne att rätta till misstagen.

Fas 5-7: Då Augusto Boal arbetat med vuxna har han i fas 5-7 låtit deltagarna i spelet intensifiera sina roller som förtryckare då den nya huvudrollsinnehavaren kommit in i spelet. Det här betyder i praktiken att deltagarna ska göra det så svårt som möjligt för den nya huvudrollsinnehavaren att förändra världen. Dessa faser använder sig inte Katrin Byreus av i sitt arbete med barn och unga, och jag tycker

också att man gott kan hoppa över dessa faser tillsammans med barnen. Det handlar ju ändå om att få barnen att vända spelets problem till någonting bra.

Fas 8: I den här fasen av forumteaterspelet introduceras JOKER-rollen. JOKERn är en sorts lekledare som förtydligar spelets regler för åskådarna samt leder själva spelet. I den här anpassningen av forumspel för femåringar är det pedagogen som tar sig an JOKER- rollen.

Fas 9: Den kunskap som man som deltagare och åskådare får ut av att göra ett forumspel är otroligt värdefull. Man får uppleva situationer som i verkligheten kan kännas farliga och här får man en chans att öva sig inför framtiden. Därför anser jag att det är en ypperlig metod att använda tillsammans med daghemsbarn då man arbetar kring frågor om empati. Problemställningen blir klar och tydlig då man får se det med egna ögon och faktiskt själv får vara med och klara upp situationen.

Fas 10: I den tionde och sista fasen kan man, som förslag, tillsammans med gruppen komma överens om ett sätt att lösa det aktuella problemet i framtiden. Man spelar upp den slutliga lösningen som avslutning så att alla är nöjda med resultatet. Det här slutscenariot fungerar bra som en påminnelse då det i verkligheten uppstår konflikter. Bland dagisbarn brukar ”kommer ni ihåg vad vi gjorde i forumspelet?” fungera bra.

6.4 Diskussion kring problemlösningen

Då forumspelet är slut och man nått fram till den problemlösning som alla är nöjda med är det bra att ännu diskutera i stor grupp om vad som hände i spelet och hur det såg ut från början. Betona vad som förändrade situationen och gjorde att den blev bra till slut. Under diskussionen hinner barnen ta in det de varit med om på samma gång som de ytterligare får reflektera över hur olika handling får olika konsekvenser och slutresultat. Diskussionen är en viktig del i forumspelsprocessen, men det absolut viktigaste delen är ändå agerandet i spelet.

6.5 Val av fråge- och problemställning

Problemen eller frågeställningarna som man försöker finna lösningar till kan vara hurudana som helst. Det absolut viktigaste att minnas är att de ska vara bekanta för deltagarna och lätta för dem att känna igen. Här kan man välja vilken situation som helst från daghemmets vardag. Vad händer på gården? Vad händer under matsituationen? Hur väntar man på sin tur? Tar man bara en leksak som någon annan just leker med? Det finns massor av frågor i barnens egen närmiljö. Fråga också barnen. Har de egna exempel? Man kan också ta upp sådant som hänt för ett tag sedan som man redan rätt ut. T ex "Kommer Lisa ihåg vad som hände när Lasse var dum mot dig i matkön? Vad hände? Hur redde ni ut det sedan?" Alla sådana här frågor är bra för de är bekanta för barnen och de flesta har varit med om dem någon gång.

6.6 Forumspel som tillfällig konfliktlösare

Om det skulle uppstå en konflikt, t ex ute på gården och den verkar omöjlig att lösa tillsammans med de inblandade så kan man också här tillämpa forumspel som tillfällig konfliktlösare. Nu är det de inblandade som agerar skådespelare och resten av gruppen agerar åskådare. Skådespelarna, de som behöver lösa sin konflikt, får nu hjälp av resten av gruppen för att se vad de egentligen bråkar om och hur de kan lösa problemet, på samma sätt som i ett vanligt, inövat forumspel. På det här sättet får också barnen erfarenhet av och en direkt hänvisning till hur forumspel påverkar deras tänkande och agerande.

7 Sammanfattning

Forumteater, som ligger som grund för forumspel, utvecklades i Brasilien av Augusto Boal. Han ville, via teater, omvandla åskådaren från passiv varelse till huvudrollsinnehavare. Boals arbete med forumspel riktar sig främst till vuxna. Lågstadie läraren Katrin Byréus har i Sverige utvecklat ett arbetssätt som hon kallar för forumspel. Hon arbetar främst med ungdomar och vuxna men också tillsammans med skolelever (7 år och äldre). Forumspel är en form av rollspel där man behandlar frågeställningar och problem som är aktuella för gruppen. Spelet är mycket kort, ca. 5-10 minuter. Skådespelarna spelar upp en situation som är lätt för åskådarna att känna igen. Spelet slutar alltid med en olöst konflikt vars syfte är att motivera åskådarna att finna en lösning. Då skådespelarna spelat upp samma scenario igen kan vem som helst av åskådarna gå in i spelet och byta ut huvudrollsinnehavaren. Forumspelet gör det möjligt för åskådarna att sätta sig in i nya och främmande situationer och skapa sig en egen bild av den och hur det känns att befinna sig där.

För att barn ska kunna utveckla en känsla av empati krävs det att de själva någon gång upplevt omsorg och medkänsla. Genom aktiva lekar och övningar kan barnen utveckla sin empatiska förmåga. Forumspel är i allra högsta grad en lek. Det handlar om samarbete och trygghet att arbeta tillsammans i en grupp. Genom forumspel vill man inte bara diskutera det som redan hänt utan man vill förbereda sig inför framtiden. Via forumspelet utvecklas barnen att både tänka och agera empatiskt.

I det förberedande stadiet, inför ett forumspel, behöver man träna gruppen. Detta gör man bäst genom olika lekar och övningar. Som inledning på dramastunden är det bra med en startlek, sedan kan man fortsätta med ta- fatt eller någon rörelseövning. Gestaltningslekar av olika slag är bra för att komma in i metodiken kring forumspel. Via kontakt- och tillitsövningar utvecklar man och stöder barnens förmåga att samarbeta samt vänjer dem vid att vara nära varandra. Speciellt tillitsövningarna kräver att barnen står tätt intill varandra, håller varandras händer och ser varandra i ögonen. Då man klarar detta kan man samarbeta ohämmat i en grupp. Som avslutning på dramastunden passar det bra med en avslappningsövning i grupp eller i par.

Då man övat och tränat är det dags för själva forumspelet. Här gäller det att hitta ett problem eller en frågeställning som gruppen vill arbeta kring. Till en början kan det vara bra om pedagogen tar sig an rollen som skådespelare och "spelar upp" eller berättar om olika scenarion där huvudrollsinnehavaren blir orättvist behandlad. Så småningom kan man dela in deltagarna i två mindre grupper där grupp 1 är skådespelare och grupp 2 är åskådare. Här gäller det också att prova sig fram och känna efter hur gruppen är redo att arbeta. Till en början räcker det att åskådarna verbalt uttrycker sina förbättringsförslag för att sedan så småningom gå in i spelet och förändra handlingen. Efter att man genomfört hela spelet och kommit fram till en lösning som alla är nöjda med är det viktigt att ännu diskutera hela processen. Här får barnen ännu en gång uppleva situationen som spelats upp och ytterligare reflektera över vad de varit med om.

Forumspel kan också tillämpas som tillfällig konfliktlösare. Om det uppstår en konflikt som verkar omöjlig att lösa kan man ta hjälp av forumspels- metodiken och hjälpa de inblandade att hitta en lösning på sin konflikt. De inblandade agerar skådespelare medan de övriga i gruppen fungerar åskådare och kommer med förslag på olika lösningar.

Källor och annan referenslitteratur

Forumteater och forumspel

Boal, Augusto (1977) *För en frigörande teater- 200 övningar och lekar för skådespelare och icke- skådespelare som vill uttrycka sig med teater*. Stockholm: Liber

Byréus, Katrin (1991) *Du har huvudrollen i ditt liv*. Stockholm: Liber

Lekar och övningar

Erberth, Bodil & Rasmusson, Viveka (1991) *Undervisa i pedagogiskt drama*. Lund: Studentlitteratur

Laxén, Ulla (1979) *Dramalek- levande småbarnspedagogik*. Esbo: Ab Svenska läromedel

Lindholm, Marina & Sundqvist, Johan (2001) *DaCapo- musik för åk 0-2*. Esbo: Schildts förlag Ab

Referenslitteratur

www.byreus.com

www.forumteater.se

www.theatreoftheoppressed.org